

ZINDIKLARIN UYDURMA HADİSLERLE MÜNASEBETİ

Prof. Dr. Sadık CİHAN
O.M.Ü. İlahiyat Fak.

«Uydurma Hadislerin Doğuşu, Siyasi ve Sosyo-Politik Olanlarının Olaylarla İlgisi» isimli doçentlik tezimin giriş kısmında hadis uyduran guruplardan biri olan zındıklarla ilgili araştırma yaparken, bazı bîdat ve hurafelerin menşeinin bu kimseler olduğunu ve en çok bunlar tarafından hadis uydurulduğunu müşahade ettim.

Konu üzerinde çalışmaya başladıktan sonra, zındıkların yazdığı kitapların az olduğunu ve az olanında hemen hemen yok olması sebebiyle zındıkların gerçek yönlerinin tesbitinin zor olduğunu gördüm. Hatta bu konu üzerinde en çok araştırma yapan müsteşrikler tarafından bile zındık kelimesinin manası ve devirlere göre aldığı mana dışında, bu hareketin bütün yönlerini inceleyen geniş kapsamlı, son zamanlara kadar, çalışmalar yapılmamıştır. Bundaki başlıca sebep belkide temel kaynakların olmamasındandır.

Fakat buna rağmen zındıkların, çeşitli yönlerinden biri olan, uydurma hadislerle münasebetini incelemeye karar verdim. Araştırma esnasında ilk önce hadis usulü, hadis tarihi ve hadis ricâli kitaplarına başvurdum.

Hadis usulü ve hadis tarihi eserlerinde birbirinden pek farklı olmayan nakiller yapılmıştır. Ricâl kitaplarında ise yalnızca bazı kişilerin zındık olduğuna ve uydurdukları hadislerle temas edilmiştir.

Çalışmanın belli başlı kaynaklarını «Mevduât» kitapları teşkil etti. Bunlarda da uydurulan hadisler yalnızca konulara göre veya alfabetik olarak tasnif edilmiş olup, hadsilerin uyduruluş sebeplerine pekaz temas edilmiştir.

Zındık kelimesinin manası ve gelişimi üzerinde çalışmalar yapıldığı için, kelimenin kısaca manasını vermekle yetindim. Esas bunların uydurdukları hadisler üzerinde durdum. Uydurulan hadislerin zındıklar tarafından uydurulup uydurulmadığını kaynaklarda belirtilen bazı noktalardan yararlanarak tesbit etmeye çalıştım. Tesbit ettiğim bu hadisleri kendi aralarında guruplandırımdım. Guruplandırılan hadisler arasında da münasebetler kurmayı denedim. Bu guruplar dışında zındıklar tarafından çeşitli sahalarda hadisler uydurulmuş ise de, şimdilik bir gurup yapmaya yeterli olmadığı için onları konunun dışında bıraktım.

A — Zındık Kelimesinin Manası

Zındık kelimesinin tekili zandaka, çoğulu zenâdikadır. Kelimenin aslı «zende» veyahut «zendî» dir. İlk kelime zındık kelimesinin aslı olarak kabul edilmiştir. Bu tabir esasta farsça bir kelime olup, Araplarla İranlı mevâlilerin birbirine karıştığı zamanda arapçalaşmıştır.¹

Arap Hiyere kabilesinin İranlıların hakimiyeti altında kalması sebebiyle bu kelimenin, İslâm'dan önce, Kureyşliler arasında yayıldığı ve İran dinlerine ait bir dinin adı olduğu görülür.²

İslâmın gelişmesi ve yayılması ile birlikte Mecusi dinine bilhassa Mani dinine tabi olanlara dendiği gibi, daha sonra dini olmayan mühlidlere de bu isim verilmiştir.³

Bu kelime ilk defa Irak'ta 125/742'de Ca'd b. Dirhem'in cezalandırılması, yani idamı dolayısıyla kullanılmıştır.⁴

Abbasi devrinde zındık tabiri genellikle Mecusi dinine ve bilhassa Mani dinine tabi olan kimselere verilmekle birlikte, itikadî bozukluğun yaygınlaşması ve dinsizliğin açığa vurulması sebebiyle uluhiyeti inkâr eden herkese verilmiştir.⁵

Bu kelimenin manası daha da genişleyerek çeşitli şekillerde kullanılmıştır. Küfrü içinde gizleyen, fakat müslüman görünene, Allah'ı inkâr edene, O'na ortak koşana, O'nun hikmetini ve İslâmî prensipleri inkâr edene de denmiştir.⁶ Bunun yanında müteşabih ayetleri te'vil edenlere, Kur'an'ın mahlûk olduğunu söyleyenlere de zındık denmiştir.⁷ Diğer taraftan halifeler siyasi düşmanlarını zındıklıkla itham etmişler, şüubi olanlara da aynı isim verilmiştir.⁸

Kelamcılar mütezilileri ilk defa zındık olarak gördüler. Şiiler kendi aralarında, yani modere olan şiiler kendilerinden daha katı olan şiileri zındık olarak isimlendirirler.⁹

Hız. Peygambere hakaret eden, Nebiliğini kabul etmeyen, hatta bütün peygamberleri inkâr edenler için kullanıldığı gibi, genellikle birbirlerine muhalif olanlar karşılarındakileri zındıklıkla itham etmişlerdir.¹⁰

Bazı alimler ve ekoller zındık kelimesini çeşitli manalarda kullanmışlardır. Gazali, İslâm Dininden çıkan herkesi zındık olarak tavsif etmiştir.¹¹

Şafii alimlerinden el-Malatî zındıkları beş guruba ayırır : Allahın varlığını kabul etmeyen muattıla; hayır ile nûr ve şer ile zulmetin yaratıcıları olmak üzere iki tanrı inancını benimseyen maneviyye; servet eşitliğini, kadın ve evlât ortaklığını benimseyen mezdekiye; âdil imam olmadığından dünyadaki her şeyin haram olduğunu iddia eden abdakiyye; ruhların gökler alemine baktığına ve bu yolla cennetleri müşâhade edip lezzetlerini tattıklarına inanan ruhaniye'dir.¹²

Hanbeliler de el-Malatî'nin görüşlerine benzer fikir ileri sürerler. Mezhep kurucusu Ahmed b. Hanbel (Ö. 241855), ruh maddî olmayan bir tezahürdür, o ilâhtır diyen Cehm b. Safvan'ı (Ö. 128/745) zındık olarak tavsib eder.¹³

Fikhi tarife göre, delâlete çağırın, delâletle maruf olan ve dini bozma faaliyetinde bulunanlara da zındık denilmiştir.¹⁴

Yukarıdaki açıklamaları özetlemek gerekirse genellikle İran dinlerine mensup olanlara zındık denilmiş olup, bu husus daha yaygındır. Sonradan bu kelimenin manası daha genişleyerek uluhiyeti inkâr eden herkese, İslâmî kabul etmeyen ve İslâm'dan dönelere, İslâmın ana prensiplerinden birini veya hepsini inkâr eednlere veyahut inkâra götürecekt te'villeri yapanlara, bidat ehline zındık diye isim verilmiştir.

Konumuz zındık kelimesinin manasını kısaca açıklamaktır. Yoksa bütün devirlere göre geçirdiği merhaleleri ve aldığı manaları derinlemesine incelemek değildir. Bu bakımdan kelimenin genel anlamını belirttikten sonra, esas bu kimselerin uydurdıkları hadisler üzerinde duracağız.

B — Zındıkların Ortaya Çıkışını Hazırlayan Sebepler

Maniheizm erken devirde Arabistana girmiş ve Amr b. Adi (270 - 300) maniheistlerin koruyucusu olmuştur. Emeviler devrinde Sasanilerden kaçan pekçok maniheist müslümanların gösterdiği hoşgörü ve müsamaha sebebiyle Mezopotamya'ya sığınmıştır.¹⁵ Bundan anlaşılıyor ki İran dinlerine mensup olanlar, bilhassa maniheistler dinî inançlarını rahatça icra edebilmişlerdir. Fakat ne zamanki kendi düşüncelerini yaymaya çalışmışlar, takibata uğramışlardır. Emeviler devrinde gayelerini fazla tahakkuk ettiremeyen zındıklar, hilâfetin Abbasilere geçmesinden sonra emellerini ve

düşüncelerini tatbik etme imkânı bulmuşlardır. Çünkü Abbasiler takibet-
tikleri siyaset sebebiyle çeşitli din ve mezhepdeki insanlara daha fazla
müsamaha göstermişler ve devlet idaresinde, Emevilere nisbetle, onlara
daha çok yer vermişlerdir. Bu müsamahadan dolayı zındıklık oldukça yay-
ıldı.¹⁶ Zındıkların çoğu İslâmiyeti kabul etmekle birlikte, kafaları eski din-
lerinin öğretileriyle doluydu. Bunların İslâmiyeti kabul etmeleri inançlarına
şehadet kelimesini eklemekten ibaret kalmıştır. Bundan dolayı da dinlerin-
deki meseleleri İslâma sokmuşlardır.

Abbasi devrinde bilhassa üçüncü asırda, zındıklığın yayılmasına yar-
dım eden birçok sebep vardır. Mühim olan birkaçı şunlardır :

a) Dinle ilgili esas meseleler etrafında münakaşaların çoğalması ve
felsefi sözlerin yayılması. Hikmet ve felsefe ile ilgili ktiapların tercüme
edilmesi ve tercüme edilen bu kitapların okunması,

b) Emevi hilâfetinin yıkılmasından sonra, Abbasilerin fars hükümeti
üzerindeki tesirlerinin azalması farslıların mecusilik esaslarını ve bilhassa
Mani mezhebinin yaymakla, müslümanların akidelerini ifsad yoluyla İslâmla
alaya başlamaları,

c) Hükümetin farslılardan olan mevâililere dayanması, Arapların hü-
kûmet idâresinden uzaklaştırılması neticesi farslıların eski mezheplerini
açığa vurma imkânı doğması.¹⁷

d) Zındıkların inançlarının hıristiyanlık ve zerdüştlük arasında orta bir
yol olması sebebiyle, mezkûr din mensupları üzerinde etkili olması, diğer
taraftan onların ilkeleriyle bazı İslâmî ilkeler arasında benzerlik bulunma-
sıdır. Meselâ bir mani, müslüman gibi günde birkaç vakit (4 veya 7) iba-
det eder ve müslümanın namaz için aldığı abdest gibi ibâdetinden önce
kendine mahsus bir temizlik yapardı.¹⁸

C — Zındıkların Gayeleri ve Çeşitli Kisveler Altında Faaliyetleri

I. Gayeleri : Zındıkların gayeleri genel olarak kaynaklarda şöyle belir-
tilmiştir. İslâm dinini bozmak ve dinle alay etmek,¹⁹ İslâm ahlâkını ve bir-
liğini sarsmak, haramı helâl, helâli haram göstermek, dindar müslümanla-
rın akidelerine şüphe ve tereddüt sokmak,²⁰ Hz. Peygamber ve Onu takib-
edenlerle alay etmek,²¹ insanları İslâmdan uzaklaştırmak,²² bir şekli ile
ilim ve dinde bir şekli ile edebte ve bir şekliyle de Arapları ayıplamakla
ilgili hususları yaymak.²³

Zındıklar, yukarıdaki hususları tahakkuk ettirmek için akaid, fıkıh, ah-lâk,²⁴ terhib ve terhib, amellerin faziletleri,²⁵ çeşitli yiyecekler ve sebzeler (et, mercimek, baklagiller, peynir, ceviz, patlıcan, nar vs.) hakkında hadis uydurmuşlardır.

Zındıklar gayelerine erişmek için ilk önce Kur'an-ı Kerim'deki ayetleri tebdil ve te'vil etmek istemişler, fakat başarıya ulaşmamışlardır. Kendileri için en müsait alan olarak Hz. Peygamberin hadislerini bulmuşlardır. Bu sahada gayelerine uygun binlerce hadis uydurmuşlar ve halk arasına yaymışlardır.

İslâm düşmanları uydurdukları hadislere mesnet teşkil etmek üzere Hz. Peygamberin ağzından şu hadisi söylemişlerdir :

إِذَا حَدَّثْتُمْ عَنِّي بِحَدِيثٍ يُوَافِقُ الْحَقَّ فَخَذُوا بِهِ حَدَّثْتُمْ أَوْ لَمْ أَحَدْتُمْ

«Benden bir hadis rivâyet ettiğiniz vakit hakka muvaffık olursa onu söyleyeyim veyahut söylemeyeyim alınız».²⁶

Zındıklar bu sözle Hz. Peygamberin söylemediği, fakat genelde İslâmî ruha uygun birçok hadis uydurarak, dinin emretmediği çeşitli ibadet şekillerini, ileride görüleceği gibi, meşrulaştırmak istemişlerdir. Fakat din düşmanları bu sınırı aşarak gâyri İslâmî olanları da uydurmaktan çekinmemişlerdir.

II. Çeşitli Kisveler Altında Faaliyetleri

Zındık veyahut mülhid denilen bu kimseler İslâm'dan intikam almak ve müslümanları parçalamak için bazan züht ve takva bazan felsefe ve hikmet, bazan da Ali ve evlatları hayranlığı örtüsüne bürünerek asıl maksatlarını içlerinde gizleyerek müslümanlar arasında yayılmışlar, böylece gayelerini icraya çalışmışlardır.

Bu gayeyi taşıyanlardan bir gurup şöyle demiştir : «Muhakkak ki Muhammed rûsul ve nebi değildir. Sahih bir din de ortaya koymamıştır. Halen giriştiği iş kuvvet kazanmış, şanı yücelmiş bize, memleketimize ve mallarımıza galebe çalmış, taraftar ve yardımcısı artmış, mukavement etmemiz imkânsız hale gelmiştir. O halde yolumuz şu olacaktır : Açıkladığımız düşmanlığı zahiren reddedip onlara yaklaşacak Muhammed'in dinine girecek, iman edecek, sonra da dinlerini hilelerle ifsad edeceğiz».²⁷

İbn Hıbban (Ö. 345/956) bu kişilerin durumunu şöyle açıklar: «Küfrü kabul edip, Allaha ve ahirete inanmayan bu kimseler şehirlere giriyorlar ve ilim ehline benziyorlardı. Alimler adına hadis uyduruyorlar ve rivayet ediyorlardı, hatta bu hadisler kendi aralarında dolaşıyordu».²⁸

İbn Hıbban'ın ifâdesinden şu hususları çıkarabiliriz :

a) Din düşmanlarının birinci vasfının uluhiyeti inkâr olduğunu,

b) İlim ehlinden görünüp, insanlara itimat telkin ettikten sonra sika kimselere dayanarak hadis uydurduklarını,

c) Sika kimselere dayanarak ortaya koydukları hadislerin insanları şüpheye düşüren hususları ihtiva ettiğini,

d) Hatta sikaların bu kimselere dayanarak hadis aldıklarını, aynı zamanda bu hadislerin kendi aralarında dolaştıklarını.

Mülhidler hadis uydurmak için çeşitli kisvelere girerek ve bazı hileli yollara başvurarak insanları kendilerine bağlamışlar ve faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

Zındığın birisi içini hurafelerle ve dini küçük düşürücü beyanlarla doldurduğu kitabını bir ağacın içine koyup üzerini kurşunla kapatmış, bir müddet sonra ortaya çıkarak rüyasında falan yerdeki ağacın içinde bulunan bu kitabın kendine gösterildiğini ve onun içindeki bilgileri tatbik etmekle emrolunduklarını iddia etmiştir.²⁹ Bazan da zındıklar güvenilir olarak bilinen kimseleri istismar etmişlerdir. Meselâ, bunlardan birisi Abdullah b. Salih' tir (Ö. 223/837) ki, —Kitûbu'l-Leys diye meşhurdur— aralarında anlaşmazlık bulunan komşusunun oyununa gelmiştir. İslâm düşmanı olduğu muhakkak olan bu kimsenin Abdullah b. Salih'in yazısına benzeterek yazıp hazırladığı uydurma sözleri onun evine gönderip kitaplarının arasına koyarak kendi hadisleri olduğuna inandırmak istemiştir.³⁰

Bazan da şeyhin gafletinden istifade etmişlerdir. Zındıklardan biri şeyhin hadislerini yazıyormuştu, şeyhin gafletini yakalar yakalamaz kitaba birçok uydurma hadis ilâve etmiş, şeyh de bu hadisleri kendi hadisleriymiş gibi rivâyet etmiştir.³¹

Burada iki mühim nokta göze çarpmaktadır: Birincisi, bir zındığın şeyhin itimatını kazanarak katibi olması, ikincisi hadis nakleden şeyhin naklettiği hadiselerini anlamayacak kadar da cahil olduğu.

Şeyh ve aynı zamanda zındık olan bir kişi hakkında İbn Hıbban şöyle der: «Eyyüb b. Abdüsselam şeyh ve zındık idi, Ebu Bekre'den, o da İbn

Mesud'tan hadis rivâyet ederdi. Rivâyet ettiği hadislerden biri de şudur : «Allah kızdığı zaman arşın üzerine dayanır, hatta arş Onu taşıması sebebiyle ağırlaşır».³²

Rivâyetten anlaşılmalıdır ki, Abdüsselam esas niyetini saklayarak şeyh kisvesine bürünmüş, insanlara itimat telkîn ettikten sonra, bu kisve altında sika kimselere dayanarak-ibn Mesud vs. -hadis rivâyet etmiş ve rivâyet ettiği tescimle ilgili hadisle de İslâm'ın Allah inancını bozmak istemiştir.

İç duygularını hissettirmeyen ve hatta güvenilir bir kimse intibasını veren zındıklar bazı muhaddislerin bile itimadını kazanarak, onların kâtibi olma imkânını elde etmişlerdir. Bunlardan biri Habîb b. Habîb'tir (Ö. 218/833) ki Malik'in kâtibi olmuştur. Hadisciler tarafından sika bir kimse olmadığı, insanların en yalancısı ve naklettiği hadislerin hepsinin uydurma olduğu beyan edilmiştir.³³

Dininde hazık, el çabukluğunda mahir bir kimse olan Abdullah b. Meymun el-Kaddâh el-Ehvazî (Ö. 261/874-75)³⁴ sufiyenin Mutenemmi'se tarikatının halleriyle hallenirdi. Bundan istifâde insanları kendi dinine (Seneviyye) davete başladı. Bir gurup da ona uydu. Fakat sonra durumu anlaşılınca insanlar onu öldürmek istediler. O da Basra'ya kaçtı. Ukaly köylüleri arasına girdi ve şiiiliğini ilân etti. Bu onun en büyük hilelerinden biriydi. Çünkü Şia'ya girmekteki gayesi sahabeye küfürü teşvik etmektir.³⁵

D — Zındıkların İslâmî Prensipleri Bozma Faaliyetleri

1. Allah İnancı : Zındıkların Allah inancını nasıl bozmak istediklerine temas etmeden önce, İslâm'ın Allah inancına kısaca temas edelim :

İslâm Dini Allah inancını gayet açık bir şekilde belirtmiştir. Kur'an-ı Kerim'de : «Ey Resulüm, Allahın nasıl bir varlık olduğunu bize açıkla diyen o Kureyşe de ki : O, Allah'tır, tekdir (eşi, ortağı yoktur). Allah sameditir —her yaratığın muhtaç bulunduğu eksiksiz bir varlıktır— Doğurmadı, O doğrulmadı. Hiçbir şey O'na denk olmamıştır» denilmiştir.³⁶

Kur'an-ı Kerim'de bazı müteşabih ayetler vardır : «(Allah iblise şöyle) buyurdu : «— Ey iblis, bizzat kudretimle yarattığıma secde etmene seni hangi şey engelledi...»³⁷ ayetindeki *خلقت بيدي* ifadesi ile; (Ey Resulüm, Hüdeybiye gününde Rıdvan biatı ile gerçekten sana biat edenler ancak biat etmiş olurlar. Allah'ın kuvvet ve yardımı, o biat edenlerin vefa

ve sadâkatlarının üstündedir...»³⁸ burada geçen «يد الله فوق أيديهم»

sözü ele alınarak Allah'ın bir takım uzuvları olduğu, hatta bazı hadislerde geçen «Allah âdemi kendi suretinde yarattı»³⁹ tarzındaki ifadeler Allah'ın insan şeklinde olduğu tarzında tefsir edilmiştir. Halbuki Kur'an-ı Kerim böyle bir tefsire imkân vermeyecek kadar açıktır: «Sana Kur'an'ı Indiren O'dur. Bunun bir kısım ayetleri açık ve kesindir. Bunlar Kur'an'ın esasıdır. Diğer bir kısım ayetler vardır ki (onların manası sizce anlaşılmaz) müteşabihlerdir. İşte kalplerinde şüphe bulunanlar fitne aramak, te'villine girmek için Kur'an'ın müteşabih ayetlerine uyarlar. Halbuki, o müteşabihin te'villini yalnız Allah bilir. İlimde kökleşmiş ve metin olmuş kimseler ise «— Biz ona manası anlaşılmayan müteşabihe inandık açık ve kapalı bütün ayetler Rabbimiz tarafındandır» derler. Bunları ancak akılları tam olanlar iyice düşünür.»⁴⁰

Uzuvlardan başka bir de Kur'an-ı Kerim'de harflerle, seslerle ve rakamlarla ilgili ayetler vardır. «...Allah Musa'ya hitap etti»⁴¹, «Allah tarafından (melekler vasıtasıyla) bir söz olarak onlara 'selam' vardır»⁴²; «—Ya Musa Ben (seni) peygamber göndermemle ve (seninle vasıtasız) kelimeleri söylemekle seni aşkın insanları üzerine seçtim...»⁴³

Ayetlerde ve hadislerde geçen Allah'ın eli, Allah'ın Musa ile konuşması, Allah'ın insanı kendi suretinde yaratması vs. şeklindeki ifâdelere zahiri mana vermek mümkün olmamasına rağmen, zındıklar kendi gaye ve hedeflerini tahakkuk ettirmek için ayetlerin ve hadislerin zahiri manasına sarılarak, Allah'ı insana veya mahlûkattan birine benzetmişlerdir. Dolayısıyla zihinlerde dolaşan veya zaman zaman Allah nasıldır, ne şekildedir? sorularına kendi yönlerinden cevap vermişler ve böylece İslâm'ın temeli olan Allah inancını bozmak istemişlerdir. Müslümanların kafalarında şüphe ve tereddütler meydana getirmeyi düşünmüşler ve bir takım ihtilâfların doğmasını, hatta bunu müdâfaa eden fırkaların kurulmasını sağlamışlardır.

Mülhıdler Allah'ı insana benzetme, Allah'a mekan ittihazı ve Allah'ın konuşması gibi çeşitli hususları hadis şeklinde ifade etmişlerdir.

a) Allaha Mekan İttihazı

İnsanların kafalarında dolaşan Allah'ın mekan sahibi olup olmadığı, bir yerde oturup oturmadığı ve nerede oturduğu, nasıl oturduğu sorusuna veya düşüncesine cevap vererek Allah'a çeşitli şekillerde mekânlar ittihaz etmişlerdir. Allah'ın bir mekâna sahip olduğunu teyit etmek için: «Eğer

Allah yeryüzüne inmek isterse, arşından bizzat kendisi iner» denmiştir. Daha sonra Allah bir köprüye oturtulacaktır : «Muhakkak Allah kıyamet günü Cennet ve Cehennem arasındaki köprünün ortasına oturur».⁴⁴ Burada Allah'a mekân ittihaz edilmekle kalınmamış, hatta o kadar ki, herhangi bir köprüden bile çok küçük olduğu belirtilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda Cennet ve Cehennem arasında, dünyada olduğu gibi, bir köprü olduğu düşüncesi de yayılmıştır.

Allah'ın varlığı daha da küçültülerek bir deve üzerine oturtulacak, elbise giyen ve hac yapan bir varlık durumuna getirilecektir : «Rabbimi Kurban Bayramı'nın üçüncü günü boz bir deve üzerinde yünden cübbe olduğu hâlde insanların önünde gördüm»⁴⁵, başka bir sözde de: «Rabbimin üzerinde örtü olduğu halde kırmızı bir deve üzerinde gördüm...» denilecektir.⁴⁶

Hatta Allah bir balona benzetilecektir : «Allah kızdığı zaman yeryüzü üzerinde şişer, O'nu taşımak yeryüzüne ağır gelir».⁴⁷ Allah bir insanın kalbine sığdırılacak kadar daha da küçültülecektir : «Gökyüzü ve yeryüzü beni istiab etmedi, fakat mü'min kulumun kalbi beni istiab etti»⁴⁸. Bu haberin Kur'an-ı Kerim'in şu ayetinden mülhem olduğu görülür : (Biz emaneti göklere yere ve dağlara arz ve teklif ettikte onlar bunu yüklenmekten çekindiler, bundan endişeye düştüler. İnsan bunu sırtına yükledi. Çünkü o çok cahildir).⁴⁹

Burada hadislerle ilgili bir noktaya temas edelim. Hadisin Hz. Peygamberin sözü olmadığı hususunda muhaddisler hemen hemen ittifak etmişlerdir. Buna rağmen hadis genellikle tasavvufi eserlerde delil olarak kullanılmıştır. Hadisin tasavvufi eserlerde kullanılması cahil zahid ve mutasavvif kimseler tarafından uydurulmuş olabileceği sorusunu hatıra getirebilirse de bu oldukça zayıf ihtimaldir. Çünkü te'vile kaçmadan hadisin manasına bakıldığı zaman Allah'ı küçültücü bir ifade vardır ki zındıkların uydurduğu söylenen «Mü'minin kalbi Rahmanın parmaklarından iki parmak arasındadır»⁵⁰ sözüyle benzerlik arzeder. Aynı zamanda bazı kaynakların bu hadisin mulhidler tarafından uydurulduğuna işâret etmeleri de görüşümüzü destekler mahiyettedir.

b) Allah'ı Cisimleştirme : İnsana benzetilmesi

Allah'a mekân ittihaz edildikten sonra cisimleştirme yoluna gidilecek ve bu cisimleştirmede daha çok insana benzetilecektir. Benzetmede çeşitli hususlar —genç, ihtiyar, büyük, küçük vs.— gözönüne alınacaktır.

Allah'ın genç olduğu «Rabbimi tüysüz bir genç surêtinde gördüm» şeklinde ifade edilecektir.⁵¹ Bu durum az bir farkla işlenecek, yalnız insanların çok değer verdiği en kıymetli altın madeni ile bezendirilerek cisimlendirme daha dikkat çekici bir hale getirilecektir: «Rabbimi rüyamda yeşillikler arasında en güzel bir surette saçı bol genç bir adam, ayaklarında altından ayakkabılar, yüzünde altından bir örtü olduğu halde gördüm».⁵²

Allah insana benzetildiğine göre, O'nun yaratılışı insanın yaratılışı gibi midir? sorusuna şöyle cevap verilecektir: «Allah atı yarattı, onu koşturdu, sonra onun terinden nefsinı yarattı».⁵³ Habere bakıldığı zaman ne kadar tezat teşkil ettiği görülür. Allah'ın atı yarattığı kabul edilmesine rağmen, yaratan bir varlığın yaratılanın terinden kendisini yaratması gibi bir mantıksızlık örneği verilmiştir. Bu da gösteriyor ki, din düşmanları İslâm akidesini bozmak için en asgari mantık kaidesine bile yer vermeyecek kadar kötü niyetli olduklarını göstermiştir.

Allah insana benzetildikten sonra, insan gibi hareket etmesi kadar normal birşey olamaz. Nitekim Allah muayyen günde yeryüzüne indirilecek ve müslümanlarla bir arada bulunacaktır: «Cuma günü olduğu zaman, Allahü Tealâ ezan ile ikâmet arasında yeryüzüne iner. Üzerinde bir örtü vardır. Örtünün üzerinde Ben Allahım, benden başka ilâh yoktur yazılmıştır. Her mü'min kible tarafına Ona yönelik olarak namazını bitirinceye kadar durur. İmam namazdan selam verdiği zaman, Allah semaya yükselir».⁵⁴

İnsan şekline sokulan bir varlığın (Allahın) yaratıklarını da kendi bünyesinden yaratması kadar tabii birşey olamaz. Nitekim şöyle yaratılacaktır: «Allah melekleri kollarının ve göğsünün kılından veyahut nurundan yarattı».⁵⁵

Zındıklar ayetteki Allah'la Musa'nın nasıl ve ne şekilde konuştuğunu belirtmekten geri kalmayarak şöyle diyeceklerdir: «Allah Musa ile konuşma günü üzerinde yünden bir cübbe, elbise ve zekî olmayan merkep derisinden terliği olduğu halde konuştu».⁵⁶ Hatta Allah'ın giyeceği ve oturacağı kürsü Cebrâile hazırlatılacak ve Allah bu kürsüden konuşturulacaktır: «Allah Musa ile yeryüzünde konuştuğu zaman Cebrâil Cennet elbiselerinden iki elbise, inci ve madenle süslenmiş bir kürsü getiriyordu. Allah kürsü üzerine oturuyor ve kürsüyü dilediği yere kaldırıyor ve dilediği yerde konuşuyordu».⁵⁷

Zındıklar Allah'ı tecsim fikrini sistemleştirerek çeşitli fırkalar meydana getirmişlerdir. Bunlardan bazıları şunlardır:

Müteşebbihe Davud el-Cevâribe'ye mensup olanlardır. Bu kişi mabudunu kadının cinsî organı ve sakaldan başka insanda bulunan bütün organlara sahip olduğunu ifade eder.⁵⁸ Fırka Hâlikı mahlûkata benzeter ve Onun bü yükülük ve celâline yakışmayacak (el, ayak, saç, tırnak, iki göz, iki kulak, et, kan) gibi şeyleri izâfe eder.⁵⁹

Bu fırka müntesibleri müteşabih ayetleri aynen kabul etmeleri yanında, fırkalarının görüşlerini yaymak için teşbihi birçok haber uydurdular ve bunları Hz. Peygambere nisbet ettiler. Şehristani, müşebbihenin bu nevi haberleri Yahudilikten aldığını ve teşbihin Yahudiliğin bir karakteri olduğunu beyan etmiş ise de, görüşü yerinde değildir.⁶⁰ Çünkü teşbihi ibtidâi dinlerde ve Hıristiyanlıkta görmek mümkündür. Teşbihi haberleri de bizzat fırka müntesibleri uydurmuştur. Meselâ, «(Allahı) Mina'da yevmi nefis günü en güzel devenin üzerinde ve insanların önünde yünden bir cübbe olduğu halde gördüm»,⁶¹ «Eğer Allah dünyaya inmek isterse, arşından bizzat kendisi iner»⁶² gibi sözler. Bunun yanında Hz. Peygamberin zevcesi Hz. Ayşe'ye bazı haberleri isnat ederek, davalarını biraz daha kuvvetlendireceklerdir: «Nebi, Rabbini kürsü üzerinde oturan bir genç suretinde gördü. Onun parlayan yeşil nurdan ayağı vardı».⁶³

Allah insana o kadar yaklaştırılacak ki, âdeta insanla hemhal duruma getirilecektir: «Rabbim bana mülâki oldu, benimle müsafaha etti, karşımda durdu, elini iki omuzum arasına koydu, öyleki parmaklarının soğukluğunu hissettim».⁶⁴

Kerramiye Mezhebinin kurucusu Ebu Abdullah b. Kerram (Ö. 225/839) dir. Kerram sufi, âbid, mütekellim ve mutaassıb bir zattı.⁶⁵ Sirtında bir post, başında bir külâh taşıyan Kerram yoksulluk içinde yaşar ve aza kanaat ederdi. Vaazetmeyi ve hadis rivâyet etmeyi severdi. Kendisinin züht ve takvaya çok önem vermesi kültürsüz kimseleri kandırmasını kolaylaştırıyordu.⁶⁶ Kerram kendisini veli olarak gösteriyordu. Allahı tecsim hususunda kendisinden izahlar istendiği veyahut söylediği her şeyin ilhama dayandığını ileri sürüyordu.

İşte sufi, âbid ve zahit görünen, fakat temelde İslâm düşmanı olan Kerram, Allahı tecsim edici fikirler ileri sürmüştür. Ona göre mabudun bir cismi, sınırı, bir sonu ve bir de yönü vardır ki, buradan arşı ile karşılaşılır. Bu görüş seneviyye'deki görüşe benzemektedir. Ayrıca Allahın arşına dokunduğunu ve arşın Onun mekânı olduğunu söylemiştir.⁶⁷

Mukannâiyye Halife Mehdi (138-169/775-785) devrinde meydana çıkan bir fırkadır. Kurucusu Atâ el-Mukanna'dır. Bu ruhların tenâsühüne inanırdı. Sonraları ilâh olduğunu iddia etmiştir. Ona göre adem suretine bürünmüş

ve meleklerine ona secde etmelerini emretmiştir. İlah olduğunu iddia ettikten sonra, ben birçok suretlere bürünmüşümdür, çünkü kullarım beni gerçekten bana ait olan suretimde görmeye takat getiremezler. Beni gören nurumdan tutuşur, yanar demiştir.⁶⁸

Beyaniyye Beyân b. Seman'a tabi olan kimselerdir. Bu fırka ilâhın organları bulunan nurdan bir adam olduğunu ve yüzü dışında her şeyinin yok olacağını iddia eder.⁶⁹ Aynı zamanda bu fırka ilâhın ruhunun Ali'ye gelinceye kadar peygamberlerde ve imamlarda dolaştığını, sonra Muhammed b. Hanefiyye'ye geçtiğini, sonra da Ebu Haşim'de olduğunu, ondan sonra da Beyan b. Semman'a hulul ettiğini ileri sürmüş ve reislerinin ilâhlığını iddia etmiştir.⁷⁰

Mugriyye Bu İslâmî bozmak isteyen gulat fırkalardan biri olup, Mugure b. Said el-İcliye uyanlardır. Bu fırka mabudun nurdan bir adam olduğunu ve onun organlarının ve hikmet fıskıran bir kalbinin bulunduğunu, organlarının alfabenin harfleri şeklinde olduğunu ve bunlardan «elif» harfini onun bacaklarına, «ayn» harfini gözlerine, «he» harfini cinsiyet organına benzediğini ileri sürmüştür.⁷¹

Hulmaniye Ebu Hulman Dımaşkı'ye uyanlardır. İran asıllıdır. Allahın güzel insanlara hulul ettiğini iddia etmesi sebebiyle hululîyye'den kabul edilir. Bu sebepten güzel yüzlü bir kimse gördükleri zaman, Allahın hulul ettiğini düşünerek, ona secde ederlerdi.⁷²

Hululîyye Bunlar her güzel şekle Allahın hulul ettiğini iddia ederler. Güzel erkeklere ve çocuklara meylederler. Allahın imamlara hulul ettiğini ileri sürerek, imamlara taparlardı.⁷³

Hişamiyye Bu fırka Allah ile ilgili şu görüşleri ileri sürmüştür: O sınırlı ve sonlu bir cisimdir. Uzunluğu genişliği ve derinliği vardır. Onun uzunluğu genişliğinin, genişliği de derinliğinin aynıdır. O gümüşten yapılmış saf bir zincir ve her yanı yuvarlak inci gibi parlayan bir nürdür. Onun rengi, tadı, kokusu ve dokunması vardır. Renk ve tad Onun zatının dışında değildir, aksine O bizzat renk ve tadın kendisidir. Hatta Hişam mabûdu hakkında : «O kendi karışı ile yedi karıştır, dağ onun üzerinde yükselir ve ondan büyüktür» demiştir.⁷⁴

Genahiyye Abdullah b. Muaviye b. Abdullah b. Cafere uyanlardır. Bunlar Abdullah'ın rab olduğunu, Allahın ruhunun önce Adem'de, sonra Şitte daha sonra Ali'ye ulaşınca kadar peygamberlerde, imamlarda ve üç oğlu arasında dolaştığını, en sonra da Abdullah'a geçtiğini söylediler.⁷⁵

Şuraiyye Şurayı olarak tanınan bir kimseye uyanlardır. Bu Allahın beş kişiye : Nebi, Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'e hulul ettiğini ileri sürerek, bunların ilâh olduğunu iddia etmiştir.⁷⁶

İbrahimiyye Firkanın kurucusu İbrahim b. Ebi Yahya el-Eslemî'dir. Allahı insana benzeten fikirler ileri sürmüş ve uydurma hadisler rivâyet etmiştir.⁷⁷

c) Allahla Mahlukat Arasında Perdeler

Dünyanın yaratılışını, Allahla mahlukat arasındaki bir takım perdelerin bulunduğunu, dört unsurun kadim olduğunu: Ateş, su, hava, toprak;⁷⁸ Dünyanın başlangıcını, varlıkların sıralarını, alemde zuhur eden şimşek, yıldırım, zelzele gibi bazı şeylerin illetlerini haber veren rivâyetler genellikle zındıklar tarafından nakledilmiştir.⁷⁹

Din düşmanları Allahla mahlukat arasında bazı tabakalar koyarak, Allahın varlığını dolaylı bir şekilde cisimleştirmişlerdir. Bu durum şöyle ifade edilecektir : «Allahla yaratılanlar arasında yetmişbin perde vardır. Allaha en yakın yaratık Cibril, Mikâil ve İsrâfil'dir. Onlarla Allah arasında dört perde vardır : Ateş, bulut, karanlık ve su».⁸⁰

Diğer taraftan Hz. Peygamberin miraca çıkışını istismar edenler, bizzat Hz. Peygambere Allah'la kendi arasında perde olduğu ifade ettirilecektir : «Leyle-i Esrâ günü semaya çıkarıldığım zaman, Rabbimle benim aramda açık bir şekilde ateşten bir perde ve herşeyin ondan olduğunu gördüm, hatta inciden yapılmış bir tac gördüm».⁸¹

Rivayetlerde ateş, karanlık ve su gibi hususlar bulunmaktadır. Bunlar İran dinlerinin bazılarında mevcut olan ana unsurlardır. Mani mezhebinde alem, nûr ve karanlıktan ibaret olan iki asıldan neşet etmiştir. Aydınlıktan her türlü hayır, karanlıktan her türlü kötülük doğmuştur.⁸² Mani dininde bulunan dualiteyi —zulmet ve nûru-seneviyyede— de görmekteyiz.

Dünyanın ve alemdeki diğer bütün gezegenlerin boşlukta dönmekte olduğu bir gerçek olduğu halde, yeryüzü bir öküzün boynuzu üzerinde oturacaktır. Dolaylı olarak Allahın kuvvet ve kudreti küçültülecektir : «Yeryüzü sahra üzerindedir. Sahra öküzün boynuzu üzerindedir. Eğer öküz boynuzunu hareket ettirirse, sahra da hareket eder».⁸³

II — İslâm Ahlakını Bozma

İslâm ahlakını bozan haberlerde zındıklar (mulhidler) tarafından uydu-
rulmuştur.⁸⁴ Bu konuda fazla rivâyet tesbit edemedik. Şimdilik birkaç riva-
yet vermekle yetineceğiz: Güzel kadına bakmanın mübah olduğunu belir-
ten haber bu nevidendir : «Güzel yüze bakmak gözü cilâlar»,⁸⁵ diğer bir
sözde de bakmanın bir ibâdet olacağı söylenerek, kişiler daha da teşvik
edilecektir : «Güzel yüze bakmak ibadettir».⁸⁶ Hatta bakmanın görmeyi ar-
tıracığı belirtilecektir : «Yeşile ve güzel kadına bakmak görmeyi artırır»,⁸⁷
«Üç şey görme kuvvetini artırır : Yeşile, akan suya ve güzel yüze bak-
mak».⁸⁸ Aksî ise karanlığı meydana getirecektir : «Güzel yüze bakmak gözü
cilâlar, çirkin yüze bakmak karanlığı meydana getirir».⁸⁹

E) Zındıkların Toplumda İhtilaf Çıkarmaları : Fakir ve Zengin Mücâdelesî

İslâm'da insanın üstünlüğü zengin veya fakir oluşuna göre değildir. Üstünlük ancak kişinin Allah'tan korkması, Onun emirlerine uyması ve ne-
hîlerinden kaçması ile olur. Nitekim Kur'anı Kerim bu husuşu şöyle belir-
tir : «...Şüphesiz ki, sizin Allah nezdinde en şerefliiniz takvaca en ileri olan-
nınızdır»,⁹⁰ başka bir ayette de «Sizi huzurumuza yaklaştıracak olan mallar-
nınız değildir. Ancak iman edip de salih amel işleyen (bize yaklaşır)...»⁹¹
denilmiştir.

Hz. Peygamber de vedâ haccında şöyle demiştir : «Ey insanlar, Allah sizden cahiliye gururunu babalarınızla övünmeyi kaldırdı. Arabın aceme bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takva iledir. Hepiniz ademsiniz, Adem de topraktandır».

Kur'anı Kerim'de ve Hz. Peygamberin hadislerinde fakirin zengine üs-
tün olduğuna dair bir işaret olmadığı gibi, zengini de zemmedici hiçbir hu-
sus yoktur. Aksine zenginliğin Allahın bir lütfu ve nimeti olduğunu, iyi
kullanıldığı takdirde Cennete vesile olacağını, fakirliği ise bir zorluk ve
bir sıkıntı olarak görür. Bu husus el-Kasas sûresinde şöyle açıklanır : «Al-
lahın sana verdiği mal ile âhîret yurdunu (Cenneti) iste, (servetini hayır yo-
luna harca), dünyadan nasibini de unutma...»⁹² iyi kullanılmadığı takdirde
belâ olacağı da «Herhalde mallarınız ve çocuklarınız (sizin için) bir belâ
ve imtilandır»⁹³ şeklinde belirtilmiştir.

İslâmın bu konudaki görüşüne rağmen, fakiri övücü ve zengini zemedici rivâyetler görmekteyiz. Bundaki gaye fakiri zengine düşman etmek, hased duygularını kamçulamak, toplumda ihtilâflar meydana getirerek, toplumun bölünmesini temin etmek ve huzurunu yok etmektir.

Gayeleri ve hedefleri İslâmı ve toplumunu yıkmak olan zındıkların bu çeşit rivâyetleri uydurduklarında şüphe yoktur. Nitekim fakirlik ve zenginlikle ilgili görüşün İran dinlerinden olan Mezdekiyye'de olduğu görülmektedir. Mezdek, insanlar müsavî bir halde yaşamalıydılar, eşitlik en ziyade servet ve kadınlarla olmalıdır. Allah yerdeki servet ve nimetleri kulları dostluk ve muhabbetle aralarında taksim etmesi için yaratmıştır, fakat insanlar birbirine zulmetti, der. Mezdek ve arkadaşları, zenginlerden alarak malları az olanlara verdiklerini söyler, bir adamın elinde fazla mal ve kadın varsa o bunlara başkalarından daha ziyade müstehak değildir, der.⁹⁴ Mezdek bu görüşleriyle fakiri zengine karşı kışkırtmış ve bugün asrımızda mevcut olan komünizmin bir nevi temelini de atmış olmaktadır.

Ahmed Emin bu ana fikirle Ebu Zer Gifâri arasında malî cihetten benzerlik olduğunu, hatta Taberi'nin bu hususta şunu naklettiğini kaydeder : «Ebu Zer Şam'da yaşadı ve ey zenginler : Yardımlarda bulunarak fakirlerin kaygularını bölüşünüz. Altın ve gümüş toplayıp da Allah yolunda sarfetmeyenlerin alınlarına ve sağ tarafına ve arkalarına ateşten damgalar vurulacağını söyleyiniz, onları korkutunuz, hatta fakirler bunun peşine düştü ve yardımda bulunmayı zenginlere vacip bir ödev diye telakki ettiler. Zenginler karşılaştıkları bu muamelelerden şikâyetlerde bulundular. Şam halkını ifsat etmesin diye Muâviye, Ebu Zer'i Medine'ye Osman b. Affan'ın yanına gönderdi. Osman ona : Şam halkı neden dolayı senin dilinin kötülüğünden şikâyet ediyorlardı? diye sorduğunda Ebu Zer : Zenginlerin para toplamaları münasip değildir, diye cevap verdi».⁹⁵

Ahmed Emin'in, Ebu Zer Gifari'nin görüşleri ile Mezdeki görüşler arasında malî bir benzerlik olduğunu söylemesi kanaatımızca doğru değildir şöyle ki :

a) Mezdeki görüşe göre malda ortaklık ve eşitlik vardır. Halbuki İslâmda böyle birşey yoktur. Ebu Zer zahid ve takva sahibi bir kimse olması sebebiyle, Allaha yaklaşmanın Allah yolunda daha çok sarfetmekle mümkün olacağını, bir müslüman aç iken diğerinin tok olmasının İslâmî bir hareket olmadığını bildiği için zenginlerden mallarından fakirlere daha çok vermeleri ve yardımda bulunmalarını istemesi sebebiyle ısrarla üzerinde durmuş olabilir. Bu ise Mezdekiye'den esinlendiği anlamına gelmez.

b) Diğer taraftan Ebu Zer'in bu görüşü zahitlik perdesi altında kabul ettiği ve bu kanalla İslâma geçtiği söylenmek isteniyorsa bu da doğru değildir. Çünkü Ebu Zer İslâmı bilen zahid bir kimsedir. Bu bakımdan İslâma tamamiyle aykırı olan bir fikri benimsediğini ve yaydığını düşünmek haksızlık olur. Her ne kadar zındıklar bazı fikirlerini, yukarıda belirttiğimiz gibi, zahitlik kisvesi altında veya cahil zahit ve mutasavvıflar kanalıyla İslâma sokmaya çalışmışlar ise de Ebu Zer'i aynı kefeye koymak mümkün değildir. Bir an için böyle bir hataya düştüğünü düşünsek bile devrindeki sahabiler onu rahatlıkla uyarırlardı.

c) Kanaatımızca fakirlikle ilgili Mezdeki görüşler hadis şeklinde bizzat zındıklar tarafından nakledilmiştir.

Aşağıdaki rivayetlerde görüleceği üzere devamlı fakirin övülmesi, her türlü faziletin fakirlikte olduğu, buna mukabil zenginliğin yerilmesi Mezdekiyye'nin fakirliği temel alan felsefesine uymaktadır.

I. Fakirlerin Dünyadaki Durumu

Fakirliğin iftihar edilen birşey olduğu Hz. Peygamberin ağzından ifade ettirilerek, diğer birçok hususları belirtmek için mesnet elde edilecektir: «Fakirlik benim şan ve şöhretimdir, onunla övünürüm»,⁹⁶ başka rivayette de: «Fakirlik benim övücümdür»⁹⁷ denilmiştir.

Peygamberin duası fakirlerle birlikte haşrolunması şeklinde olacaktır: «Ey Allahım, beni ve ümmetimi fakir olarak yaşat ve beni fakirler zümresi içinde haşret».⁹⁸

Fakirlik övünülecek bir husus olduğuna göre, zenginliğin yerilmesi doğaldır. Nitekim fakir bir kimsenin zengininin bizzat kendisi ile değil, hatta çocuğu ile bile oturması yasaklanacaktır: «Zenginlerin çocukları ile beraber oturmayınız, zira onların fitnesi bakire kızın fitnesinden daha şiddetlidir».⁹⁹

Fakirin yemeği lezzetli, zengininin ise lezzetsiz olacaktır: «Muhakkak Allah zenginlerin yemeğinin lezzetini fakirlerin yemeğine nakletmiştir».¹⁰⁰

Fakire eziyet etmek bile büyük günahlara vesile olacaktır: «Kim mü'min bir fakire haksız olarak eziyet ederse, sanki o on defa Mekke'yi ve Beyt-i Makdisi yıkmış gibi ve sanki o (Allaha yakın olan) bin melek öldürmüş gibi olur».¹⁰¹

Fakir dünya hayatından kopan, bir lokma ve bir hırka zihniyetine uyan, yaşaması bile kendisi için lüzumsuz olan kimse olacaktır: «Mü'min için ölüm hayattan hayırlıdır, mü'min için fakirlik zenginlikten, zillet izzetten hayırlıdır».¹⁰²

Bu tamamiyle İslâmî düşünceye aykırıdır. Çünkü müslümanı hayattan koparmakta, hatta bir lokma ve bir hırka yaşayışını bile az görerek başkalarına kul köle yapmakta, zillet ve adâlet içinde yaşamasını teşvik etmektedir. Müslümanları geri bırakmak için bundan daha iyi bir metod olmaz. Nitekim bu metod müslüman toplumlarda tesirini göstermiş ve ekonomilerine genellikle gayri müslimler hakim olmuştur.

Zenginlik en büyük düşman olarak takdim edilmiş ve nifakın kaynağı olarak gösterilmiştir. Halbuki zengin olmazsa fakir nasıl yardım görecektir, zenginliği gerektiren hac ve zekat farzlarını kim yerine getirecek, toplum yararına yapılması gereken daha başka şeyler nasıl yapılacak? Bu gerçeklere rağmen ısrarla aynı tema işlenmeye devam edilecektir: «Su sebzeyi yetiştirdiği gibi, zenginlik de kalbte nifakı büyütür».¹⁰³ «Ümmetin en şerlisi kimdir, denildi. Resulullah zenginlerdir, dedi».¹⁰⁴

Fakir olan kimsenin hac ibâdetine de çözüm yolu bulunacaktır: «Cuma namazı) miskinlerin haccıdır».¹⁰⁵

İslâmın emrettiği kardeşlik duyguları içinde insanların birbirine hürmet saygı ve sevgi göstermesi gerekirken, bu zengin için yapıldığı zaman durum hemen değişecektir. Ve şöyle denecektir: «Kim zengine zenginliğinden dolayı tevazu gösterirse dininin üçte biri gider».¹⁰⁶ başka rivayette: «Allah, malından dolayı zengine tevazu gösteren fakire lânet eder. Fakirlerden kim böyle yaparsa dininin üçte biri gider»¹⁰⁷ denilmiştir.

Affetme işi Allahtan alınıp fakire verilecektir: «Fakirler zenginlerin mendilleridir. Zenginler günahlarını fakirlerle silerler».¹⁰⁸ Hatta Allah fakirlerden özür dileyecek duruma düşürülecektir: «Allah kıyamet günü fakirlerden özür diler».¹⁰⁹ Bu durumda da fakirler ne yaparsa yapsın, Allah için affetmekten başka çare olmayacaktır: «Muhakkak Allah fakirleri kıyamet günü affeder».¹¹⁰

II. Fakirlerin Ahiretteki Durumu

Zenginin Cennete girebilmesi fakirle olacaktır. Çünkü Cennetin anahtarı fakirde olduğuna göre, zengin yapabileceği birşey kalmamaktadır: Her ümmetin bir anahtarı vardır, Cennetin anahtarı miskinleri sevmektir».¹¹¹ «Her şeyin bir anahtarı vardır. Cennetin anahtarı miskinleri sevmektir. Fakirler sabırlıdır ve onlar kıyamet günü Allahın dostlarıdır».¹¹²

Cennetin anahtarı fakirlerin elinde olunca, elbetteki fakirlerin Cennete zenginlerden önce girmesi tabiidir. Aynı zamanda zenginlerin Cennete girmesi fakirlerin insafına kalmış olmaktadır. Enes'e dayandırılan bir rivâyette

şöyle denecektir : «Biz Resulullah'ın yanında idik. Cibril geldi ve şöyle dedi : Ey Allahın Resulü, ümmetinin fakirleri zenginlerden beşyüz sene önce Cennete girer».¹¹³

F — Kelâmî İhtilâflar

I. Kur'an'ın Mahlûk Olup Olmadığı

İslâm Devleti sınırları genişleyince, çeşitli dine ve mezhebe mensup toplulukları bünyesine almıştır. Bu topluluklar sahip oldukları dinî ve felsefî görüşleri İslâm toplumu içinde yayarak veyahut İslâmî bir şekle büründürerek toplumda ihtilâflar ve bölümler meydana getirmek istemişlerdir. Bunların yaydıkları görüşlerden biri de «Halku'l-Kur'an» dır. Bu meseleden ilk bahseden ve müslümanlar arasında yayan Ca'd b. Dirhem'dir ki, İbn Nedim tarafından zındıklar arasında zikredilmiş, hatta mürebbsi olduğu Emevî halifesi Mervân b. Muhammedi zındık olarak yetiştirmesi sebebiyle «Mervânü'l-Ca'd» lakabı verilmiştir. Daha sonra Ca'd, halife Hişam b. Abdülmelik (105-125/274-743) tarafından öldürtülmüştür.¹¹⁴

Bu konunun ortaya çıkış sebepleri, gelişmesi ve konu hakkında çeşitli alimlerin görüşlerini nakletmek mevzuumuzun dışına taşmak olur. Biz meselenin ortaya koyduğu hadislerle ve bu hadislerle karşı uydurulanlara, aynı zamanda meydana gelen bazı fırkalara temas edeceğiz.

Kur'an'ın mahlûk olduğu fikrini ileri sürenlerin konuyu doğrudan ilgilendiren hadislerine rastlayamadık. Yalnız İmamı Zehebî (Ö. 748/1347) Kur'an'ın mahlûk olduğunu dolaylı olarak ispat için «Allah atı yarattı, onu koşturdu, at terleyince ondan nefsinı yarattı»¹¹⁵ hadisinin uydurulmuş olduğunu belirtmiştir. Halbuki buna benzer birçok uydurma hadisin nakledildiğini söyleyebiliriz. Çünkü burada Allahın mahlûkata benzetilmesi ve mahlûkata benzeyenin kelâmında mahlûk olacağı esprisi vardır. Buna göre «Allahın Cisimleştirilmesi»¹¹⁶ ile ilgili kısımda zikrettiğimiz hadislerin hemen hemen hepsi birer örnek teşkil edebilir.

Kur'an mahlûktur fikrine karşı, mahlûk olmadığı ve Allah kelâmı olduğu hususunda da hadisler uydurulmuştur. Bu hadisleri uyduranlar, en az karşıt görüşte olanlar kadar, suçlu ve günahkâr olmuşlardır.

Kur'an mahlûktur diyen insanların çıkacağı önceden haber verilecek ve bu kimselerin lanetli oldukları belirtilecektir: «...Allah'tan başka herşey mahlûktur, Kur'an müstesna. Zira O Allahın kelâmıdır. Ümmetim üzerine

Kur'an mahlûktur diyen insanlar gelecek. Allahın' bütün meleklerin ve insanların lâneti onların üzerine olacaktır. Onlar ebedî olarak Cehennemde kalacaklar ve Allahın, Peygamberin gazabı onların üzerine olacaktır. Allah onlardan uzaktır. Onlara erişerseniz yaklaşmayız». ¹¹⁷

Kur'an mahlûktur diyen kimselerin geleceği. Hz. Peygambere ifade ettirildikten sonra, yine Onun ağzından bu kimselerin kâfir oldukları açıklanacaktır: «Kur'an Allah kelâmıdır, gayri mahlûktur. Kim bunun aksini söylerse küfretmiş olur», ¹¹⁸ diğer bir ifade ile «Kim Kur'an mahlûk derse kafir olur». ¹¹⁹

Hadis uyduranlar meseleyi aile içine kadar sokacaklardır: «Allah'tan ve Kur'an'dan başka semada ve sema ile yer arasında bulunan herşey mahlûktur diyen kavimler gelecektir. Onlardan kim onu söylerse Allahı inkâr etmiş olur. Onu söyleyenin hanımı bir saat içinde onu boşaması gerekir. Zira mü'min bir kadın kafir bir kimsenin nikâhî altında bulunamaz, ancak sözünden dönerse müstesna». ¹²⁰

Bu fikri müslümanlar arasına sokmayı başaran zındıklar devleti ve müslümanları uzun zaman meşgul etmeyi ve hatta birbirine düşürmeyi başarmışlardır. Bazan bu mesele insanların düşmanlarına haksız ve ölçüsüz kullandıkları intikam ve iftira vasıtası olmuştur. Meselâ bir alime kızan kişi halkın alime olan itimatını sarsmak için onu «Kur'anı Kerim mahlûktur» demekle itham etmiştir.

Diğer taraftan bu mesele bazı fırkaların doğmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla bu fırkalar müslümanlar arasındaki ihtilâfların ve bölünmelerin büyümesini daha da artırmıştır.

Şimdi bazı fırkaları zikredelim :

Mahlukiyye Allahın sıfatlarından biri olan kelam sıfatını insan kelâmına benzetir. Bu fırka Kelâmullah mahlûktur, kim gayri mahlûk olduğunu söylerse şirke sapmış olur, der. Mahlûkiyetine delil olarak da: «Hakikatta biz onu anlayasınız diye arapça bir Kur'an yaptık» ¹²¹ ayetini getirmiştir. Allah onu «Ca'l-kılmak» lafzı ile zikretmiştir, bu ise «Halk-yaratma»dan ibarettir, diye tefsir etmiştir. ¹²²

Mursiyye Bişr b. Gıyas el-Mursiyye (Ö.218/833) ye tabi olanlardır. Bişr'de Kur'an'ın mahlûk olduğunu iddia etmiştir. Bişr'in ileri sürdüğü bu görüş Halife Me'munu da izlal ederek Kur'an'ın mahlukiyyetine meylettirmiştir. ¹²³

Cehmiyye Cehm b. Sahvân (Ö.128/745) Cebriyye mezhebinin fikirlerini geliştirerek Cehmiyye'yi kurdu. Bu mezheb, Allahın ezeli sıfatlarını

nefretti ve Allahın ilmi ve kelamı hâdistir, dedi. Dolayısıyla Kur'anı Kerim'in Allah için kadim olmayıp mahlûk olduğu görüşünü ileri sürdü.¹²⁴

II. İmanın Azalıp Azalmadığı Ve İmanın Söz mü Amel mi Olduğu

İslâm toplumunu yeni bölünmelere, müslümanlar arasında ihtilafların artmasına, birlik ve beraberliğin daha da zayıflamasına sebep olacak «İman azalır mı, artar mı; iman sözmüdür, amel midir?» konusu ortaya atılmıştır. Bu mevzu etrafında yapılan münakaşalar sonucu birtakım hadisler uydurulmuş ve hatta konu ile ilgili bir de fırka doğmuştur: Mürcie.

Bu fırka imanın artmadığı veya eksildiği görüşünü ileri sürmüştür.¹²⁵ Görüşlerini ispat için «İman artmaz ve eksilmez» hadisini uydurmuşlardır.¹²⁶ Hatta bunu ispat için Hz. Peygambere bizzat sorulacaktır: «Sakiflilerden bir gurup Hz. Peygambere gelerek iman artar mı, eksilir mi diye sordular? Hz. Peygamber hayır, fazlası ve eksigi küfürdür» demiştir.¹²⁷

İmanın artıp eksileceğini iddia eden muhaliflerini, Hz. Peygamberin ağzından sözünü söyleterek susturacaklardı: «Kim iman artar ve eksilirse derse muhakkak Allahın emrinden çıkmıştır ve kim Allah dilerse ben mü'minim derse, onun İslâm'dan nasibi yoktur».¹²⁸

Mürcie ameli inançtan ayırarak tehir etmiş ve İmana çok değer vermiştir.¹²⁹ Halbuki ameli inançtan ayırmak mümkün değildir. Çünkü iman amelle güç bulur. Durum böyle olmasına rağmen, yine Hz. Peygambere başvurarak şöyle diyeceklerdir: «Bir kimse üç şeyi ayıramazsa cemaattan nasibi yoktur: Ameli imandan, rızık amelden, ölümü hastalıktan».¹³⁰

İmana çok değer veren bu fırka iman sahibine günahın zarar veremeyeceğini, küfür sahibine de taatın fayda veremeyeceğini ileri sürmüştür.¹³¹ Bu görüşlerini de «Amelin şirke faydası olmadığı gibi, günahta İslâma zarar vermez» hadisi ile belirtmişlerdir.¹³²

Fırkanın reislerinden olan Muhammed b. Kasım et-Taykani'de fırkasının görüşlerini teyit için hadis uydurmuş, hatta muhaliflerini son derece sert bir şekilde tenkit etmiştir: «Kim iman azalıp çoğaldığını zannederse fazlası nifak, noksanı küfürdür. Tövbe etmeyenlerin boyunlarını kılıçla yurunuz. Bu kimseler Rahmanın düşmanlarıdır. Küfrü kucaklarlar ve Allaha düşmanlık ederler, Allah yeryüzünü onlardan temizler. Haber vereyim mi onlar için namaz, oruç, zekat, hac ve din yoktur. Allahın resulünden uzaktırlar. Resullah da onlardan uzaktır».¹³³ İhtilâf çıkarmak ve düşmanlık yaratmak için bundan daha iyi tahrir olamaz.

Bu fırka kendileri dışındaki bütün fırkaların sapıklık içinde olduklarını açıklayarak meseleyi noktalayacaklardır : «Kaderiye küfür üzerinedir, Şia büyük kayıp içindedir, Haruriye bidat ehliindedir. Mürcie'den başka hak olanı bilmiyorum.¹³⁴

Mürcie görüşlerini Hz. Peygambere dayandırarak nasıl müdâfaa etmeye çalıştı ise, muhalifleri de aynı yola başvurmaktan çekinmemişlerdir : «İman çoğalır ve azalır» diyecekler, hatta bunun aksini söyleyenler yalancılıkla itham edileceklerdir : «İman söz ve ameldir. Çoğalır ve azalır. Kim bunun aksini söylerse yalancıdır».¹³⁵

Muhaliflerine dolaylı yoldan hücum edenler, bu sefer Hz. Peygambere fırkanın ismini söyleyerek, hedeflerini tam olarak belli edeceklerdir : «Resulullah Mürcie'den sorulur. Resulullah : Allah Mürcie'ye lânet etsin. Amelsiz imandan bahseden, namaz, zekat, hac farz değildir, eğer bir kimse amel ederse güzel olur, eğer amel etmezse onun üzerine birşey terettüb etmez diye bahseden bir kavimdir» der.¹³⁶

Lânetlenen bir gurubun Hz. Peygamberin şefâatına nail olması düşünülemez : «Ümmetimden iki sınıf vardır ki şefaatıma nail olamaz : Kaderiye ve Mürcie».¹³⁷

Müslümanların en sevmediği ve can düşmanı yahudilerdir. Bu bakımdan muhaliflerini seilmeyen bir zümre ile itham etmek elbetteki neticeye varılacak en kısa yoldur : «Her ümmetin bir yahudisi vardır. Ümmetin yahudisi de mürcie'dir».¹³⁸

G — Kolay Yoldan Mükâfat Kazanma Düşüncesi

I. Bol Mükâfat Vadeden Rivâyetler

İbn Kayyim el-Cevziye (Ö. 751/1350) ve Ali el-Kari (Ö. 1014/1605) bol mükâfat vadeden hadisleri iki zümreden birisi olan cahil ve ahmak kimseler, diğeri de Hz. Peygamberi, dolayısıyla dini küçük düşürmek isteyen zındıklar tarafından uydurulduğunu ifade etmişlerdir.¹³⁹ Kanaatımızca bu hadisleri daha çok zındıklar uydurmuştur. Çünkü rivâyetlerde müslümanları atâlete, tembelliğe sevkeden ve müslümanları İslâmın gerçek ibâdetlerinden uzaklaştıran hususlar mevcuttur. Bu ise zındıkların genel metodlarından biridir. Bunun yanında cahil zahid ve abid kimseler de hadis uydurmuş iseler de, zındıklara nisbetle oldukça azdır. Bu iki noktayı belirgin bir şekilde ayırmak oldukça zordur. Çünkü eldeki kaynaklar yetersiz olup, nakledilen rivâyetlerin menşelerine de pek az temas edilmiştir.

Şimdi çeşitli konulardan seçtiğimiz bazı hadisleri verelim. Kelime-i tevhidi söyleyen herkes müslümandır. Yalnız kelime-i tevhidi söylemekle her şeyin bittiğini belirtmek yanlışır. Çünkü İslâmın yapılması gereken birçok emirleri vardır. Buna rağmen «Bir kimse Lâilâhe İllallah derse, Allah bu sözden yetmiş bin lisanı olan bir kuş yaratır, her lisanın yetmişbin lügâtı vardır ki, bununla o kimse için istiğfar eder»¹⁴⁰ denirse kişinin dinin başka emirleri yerine getirmesi düşünülemez.

Aşure günü oruç tutan kimsenin kazanacağı mükâfat şöyle olacaktır : «Kim aşure günü oruç tutarsa, Allah ona altmış yıl oruç ve namaz ibâdeti sevabı verir, onbin melek ve yedi semâvat sevabı verilir. Bir mü'min bir kimsenin yanında aşure orucunu açarsa, sanki Muhammed ümmetinin hepsinin yanında oruç açmış gibi olur...»¹⁴¹

Yüzüğün evlilik için sembol olmadan başka İslâm Dininde bir yeri olmamasına rağmen, bir yüzük edebiyatı ortaya konmuş ve onu takmakla ne gibi mükâfatlar kazanılacağı belirtilmiştir : «Akik yüzükler takınız, zira üzerinizde olduğu müddetçe sizden hiç birinize keder, üzüntü isabet etmez.»¹⁴²

Namazın derecesi de yüzük takmaya bağlanmıştır : «Yüzükle kılınan bir namaz, yüzüksüz kılınan yetmiş namaza muâdildir.»¹⁴³ Fakirlikte yüzük takmakla giderilebilecektir : «Yakut yüzük takınız, zira o fakirliği yok eder.»¹⁴⁴ Bu ifade İslâm'ın çalışma zihniyetine tamamiyle aykırı olup, müslümanları tembelliğe ve kolay yoldan kazanç kazanmaya sevkeden tipik örneklerden biridir.

Cünüblükten yıkanmak bile binlerce şehitin sevabına tekabül edecektir : «Kim helâl olarak cünüblükten yıkanır, Allahü Tealâ ona incident bir saray ve onun için her damlasına mukabil bin şehit sevabı verir.»¹⁴⁵

Mescitleri, camileri temizlemek, tamir ettirmek, ihtiyacını gidermek sevaptır. Fakat bu farz ibadetler seviyesine çıkarılırsa, bunda iyi niyet aramak mümkün değildir : «Kim Allahın evlerinden bir evi süpürürse sanki o dört yüz defa hac, dört yüz gazve yapmış, dört yüz esir azad etmiş ve dört yüz sene oruç tutmuş olur.»¹⁴⁶

Ali'nin yüzüne bir defa bakmak bile insana kazandıracağı sevap yeter de artar bile : «Ali'nin yüzüne bir defa bakmak 60 sene oruç ve namaz ibadetinden Allaha daha hoş gelir»,¹⁴⁷ «Alimin meclisinde hazır olmak bin rekât namazdan daha faziletlidir»,¹⁴⁸ «Alimin kaleminin bir noktası Allaha yüz şehit elbisesinden daha sevimlidir.»¹⁴⁹

İmame ile kılınan namazla imamesiz kılınan namaz arasında büyük fark olacaktır : «İmame ile kılınan namaz yirmi beş namaza muâdildir. İmame ile kılınan cuma yetmiş cumaya muâdildir. İmame ile kılınan namaza onbin sevap verilir.»¹⁵⁰

Burada bol mükâfat vadeden haberlerle ilgili mühim bir noktaya temas etmek istiyoruz. Bu da Kur'anı Kerim surelerinin faziletleri hakkında olanlarıdır. Konu hakkındaki hadislerin zındıklar tarafından uydurulmuş olabileceği Abdullah b. Mübârek'ten (Ö. 181/797) gelen şu rivayetten anlıyoruz: «Bu hadisleri zenadikanın uydurduğunu zannediyorum». Bu söz bir çok kaynaklarda izah edilmeden aynen nakledilmiş olup,¹⁵¹ bu hadisleri zındıkların uydurup uydurmadıklarının tesbiti yoluna gidilmemiştir. Bize göre yukarıda belirttiğimiz gibi, haberlerin kolay yoldan mükâfat ve sevap kazanma vadetmesi ve müslümanları atâlete, tembelliğe sevketmesinden dolayı daha çok zındıklar uydurmuşlardır. Fakat bunun yanında cahil abid ve zahit kimselerin de uydurduklarını söyleyebiliriz. Uydurduklarına dair Nuh b. Ebi Meryem'in itirafı teyit eder. Ona ikrima yoluyla İbn Abbas'tan naklettiği haberleri nereden alıyorsun? Halbuki bunlar İkrime'nin ashabında yok denildiği zaman şu cevabı vermiştir: «Halkın Kur'an'dan uzaklaştığını ve Ebu Hanife'nin fıkhı ile İbn İshak'ın megazisine fazla düştüğünü görünce bu hadisleri uydurdum».¹⁵²

Bu konuda hadis uyduranlardan biri de Meysere b. Abdirrabbih'tir (III/IX. asır).¹⁵³ Ona kim şu sureyi okursa şu kadar sevap kazanır şeklindeki hadisleri nereden aldığı sorulmuş, o da: «Halkı Kur'an okumaya teşvik etmek için ben uydurdum» diye cevap vermiştir.¹⁵⁴

Şimdi konu ile ilgili birkaç misal verelim: «Kulhüvellahu ehadı...» üç defa okuyan kimseye Allahın Cennette inci ve yakuttan binlerce oda bina edeceği şeklindeki haberde mükâfatın ne kadar bol olduğu görülür.¹⁵⁵ Hatta aynı sureyi okumakla asırlık günahlar affolunacaktır: «Kim İhlâsı ikiyüz defa okursa onun ikiyüz senelik günahı affolunur; kim elli defa okursa elli senelik günahı affolunur».¹⁵⁶

Yasin suresini dinleyen, okuyan ve yazan kişiye verilen sevaplar değişecektir: «Kim Yasîn suresini dinlerse Allah yolunda yirmi dinar (sarfetmesine) muâdildir, kim okursa yirmi hacca bedeldir, kim yazarsa ve onun (suyunu) içerse karnı bin nûr, bin bereket, bin rızık dolar, ondan her türlü kin, hınç ve hastalık kaldırır».¹⁵⁷

Duhan suresini okuyan bir kimse için: «Kim sure-i Duhanı bir gece okursa yetmişbin melek onun için istiğfar ederek sabahlar»¹⁵⁸ veya «Kim Duhan suresini cuma gecesi okursa affedilmiş olarak sabahlar», denecektir.¹⁵⁹

Kur'anı Kerim'i ezberlemek sevaptır. Fakat ezberleyenin başkasının günahını, hatta kafir olanın günahını hafifleteceğine sebep olacağı şeklindeki bir görüşün İslâmî olmadığı açıktır ve bunu zındıklardan başkasının uydurduğu düşünülemez. Ve şöyle denecektir: «Kim Kur'anı ezberlerse Allah o kişinin anne ve babası, kafir de olsalar, günahını hafifletir».¹⁶⁰

Aynı mealdeki başka bir rivâyette : «Kim her gün bakarak yüz ayet okursa kabri çevresinde yedi kabire şefaathçi olur, Allah onun anne ve babasının, kafir de olsalar, azabını hafifletir».¹⁶¹

Abdesti aldıktan sonra akabinde : «Ayetu'l-Kursî» yi okumanın sevabı : «Kim Ayetu'l-Kursî'yi abdestin akabinde okursa Allah ona kırk sene sevabı verir, onu kırk derece yükseltir ve ona zevce olarak kırk huri verir».¹⁶²

II. Yapılan Küçük Bir Hataya Büyük Cezalar Verilmesi

Yapılan küçük bir işe karşı büyük mükâfatlar vadederek müslümanları atâlete, tembelliğe sevk etmek ve esas İslâmî prensipleri yapmaktan alıkoymak ve İslâmî ruhtan uzaklaştırmak için zındıklar ve yaklaştırmak için de cahil âbid ve zahid kişiler nasıl hadis uydurdularsa, aynı şekilde küçük bir hataya büyük cezalar vererek müslümanları korkutmak, ümitsizliğe düşürmek, dolayısıyla dinden uzaklaştırmak gayesiyle de hadis uydurmuşlardır.

Bunu birkaç misalle açıklayalım: Mescid müslümanların toplanıp dinî ve dünyevî işlerini müzâkere ve istişâre ettiği yerdir. Buna rağmen, kimsenin mescitte dünya kelâmı konuşmasıyla amelleri heba olacaktır : «Kim mescitte dünya kelâmı konuşursa, Allah o kimsenin amelini kırk yıl kabul etmez».¹⁶³

Fiat artışını yapan bir kimse de aynı akibete maruz kalacaktır : «Kim bir gece de olsa ümmetim için fiat artışını temenni ederse, Allah o kişinin amelini kırk sene kabul etmez».¹⁶⁴

H— Yeni İbâdet Şekillerinin İhdası

İslâm dini, ibâdeti farz, vacib, sünnet ve nafîle olmak üzere dörde ayırmıştır. Bunların kılınış şekli de Hz. Peygamberin sünnetiyle tesbit edilmiştir. Nafîle namaz, Allah rızası için kılınan ve kılınış bakımından diğerlerinden farklı olmayan bir namazdır. Böyle olmasına rağmen nafîle gibi takdim edilen, çeşitli şekillerde ve belirli zamanlarda kılınan, çok sevap vadeden namaz şekilleri ihdas edilmiştir.

Namaz şekillerini icadeden kimseleri iki kısma ayırabiliriz :

1 — Cahil âbid ve zahid kimseler. Bunların gayesi halkı ibâdete sevk etmek ve iyiliğe teşvik etmektir. Hatta bu konuda bir de hadis uydurarak, şöyle demişlerdir. «Her bidat delâlettir, ancak ibâdette değildir.»¹⁶⁵

2 — Zındıklar ve mülhidler. Bunların gayeleri müslümanları gerçek ibâdetten uzaklaştırmak ve İslâmın ibâdet şeklini dejenere etmektir.

Bu iki gurubun uydurduğu namaz şekillerinden hangisinin hangisine ait olduğunu ayırmak oldukça zordur. Çünkü kaynaklar hangi guruplar tarafından uydurulduğuna hemen hemen temas etmemiştir.

Kânaatımızca bu nevi hadislerin çoğunu zındıklar uydurmuşlardır : Şöyle ki : Aşağıda zikredeceğimiz rivâyetlerin bol mükâfat vadetmesi, yeni bir ibadet şekli meydana getirmesi, dolayısıyla ibadet sistemini dejenere etmesi ve uyduranların durumundan elde edilen bazı ipuçları zındıkların uydurduklarını gösteren hususlardır. Nitekim 'Müşebbihenin kollarından biri olan Sarıkiyye insanları ibâdet ve taata râğbet ettirmek için hadis uydurmayı terviç etmiştir.¹⁶⁶

Şunu belirtmek gerekir ki, bu nevi ibâdet şekillerinin halk arasında yayılmasında hikayeci vaizler en büyük rolü oynamıştır.¹⁶⁷ Ayrıca konu ile ilgili yazılan çeşitli risâleler ve bazı kitaplar da yardımcı olmuştur .

Namaz şekillerini ana hatlarıyla iki kısma ayırabiliriz :

I. Haftanın Muayyen Günlerinde Kılınan Namazlar

Konu ile ilgili binlerce hadis mevcuttur. Biz bunlardan bazı günlere ait bir veya iki rivâyeti nakletmekle yetineceğiz

Haftanın ilk günü olan Pazartesi gecesı kılınan namazın sevabı : «Kim pazartesi gecesı dört rekat namaz kılar, her rekatında bir defa Fatihayı, elli defa İhlâsı okursa, Allah onun bedenine Cehennem ateşini haram kılar, Allah onu kıyamet günü azabtan emin olarak diriltir, kolay hesaba çeker, sırat üzerinden parlayan şimşek gibi geçer.»¹⁶⁸

Pazartesi kılınan dört rekat altı rekata çıkarılacak ve sevap şekli de değişecektir : «Kim pazartesi gecesı altı rekat namaz kılar, her rekatta bir defa Fatihayı, yirmi defa İhlâsı okur ve bundan sonra yedi defa istiğfar ederse, Allah o kimseye kıyamet günü bin sıddık, bin âbid ve zahid sevabı verir...»¹⁶⁹

Binlerce sıddık, zahid ve âbid sevabına bir defada erişildikten sonra, kişinin başka emirleri yerine getirmesine gerek kalır mı?

Salı günü de, pazartesi günü gibi, altı rekatlık namaz kılınacak ve aynı sevaba nail olunacaktır.¹⁷⁰ Dört rekatlı namazda sure ismi değişecektir : «Kim salı gecesi dört rekat namaz kılar, her rekatta bir defa Fatihayı, bir defa İhlâsı ve el-Muavvizeteyni okursa bütün günahları affolunur».¹⁷¹

Cuma gecesi iki, dört, sekiz, on ve oniki rekat ve her rekatta okunacak sureler ve sayıları hakkındaki namazların aslı yoktur. Meselâ cuma gecesi kılınan iki rekat namaz kabir azabından emin kılacaktır : «Kim cuma gecesi iki rekat namaz kılar, her iki rekatta onbeş defa Fatihayı, İzâ Zülzileti'yi okursa, Allah o kimseyi kabir azabından ve kıyamet günü durumlarından emin kılar...»¹⁷²

Cumartesi günü kılınan farklı rekatlı namazlar yanında, dört rekatlı namazın kılınışı şekli bile farklı olacaktır : «Kim cumartesi akşamı dört rekat namaz kılar, her rekatta bir defa Fatihayı, üç defa Ayetu'l-Kürsi'yi okursa, Allah onu, anne ve babasını affeder, Hz. Muhammed'in şefaatiyle kimseden olur»¹⁷³ «Kim cumartesi gecesi dört rekat namaz kılar, her rekatta bir defa Fatihayı, yirmibeş defa İhlâsı okursa, Allah onun cesedine ateşi haram kılar».¹⁷⁴

Pazar günü kılınan namazın mükafatının daha da arttığını görüyoruz. «Kim pazar günü tam bir teslimiyetle dört rekat (namaz kılar, her rekatta Fatihayı ve Amene'r-Resûlü sonuna) kadar okursa, onun için bin hac, bin umre ve bin gazve (sevabı), her rekât için bin namaz (sevabı) verilir. Onunla Cehennem arasını bin hendek ayırır» denilmiştir.¹⁷⁵

Kaynaklarda konu ile ilgili geçen rivâyetlerdeki ortak noktaları mümkün olduğu kadar tesbit ederek, bir cetvel halinde vermenin meseleyi müşahhas olarak görmenin daha faydalı olacağını düşündük. Tabiatıyla bu ortak noktalar dışında değişik olan yüzlerce ibâdet şeklinin de mevcut olduğunu belirtmek gerekir.

Pazartesi	Rekat	Her Rekatta Okunacak Olan Sureler ve Sayıları
»	4	Fatiha (1), İhlas (50)
»	4	Amene'r-Resulü (1), İhlas (1), el-Muavvizeteyn (1).
»	4	1. rekât : İhlas (10), 2-İhlas (20), 3-İhlas (30), 4-İhlas (40).
» (Gece)	4	Fatiha (1), Ayetü'l-Kürsî (1), İhlas (1), el-Muavvizeteyn (1).
»	6	Fatiha (1), İhlas (20).
» (Gece)	6	İhlas (20).
» (Gece)	12	Fatiha (1), Kâfirûn (1), İhlas (20).
Salı	4	Fatiha (1), İhlas (1), el-Muavvizeteyn (1).
»	6	Fatiha (17), İhlas (20).
Çarşamba	12	Ayetü'l-Kürsî (1), İhlas (3), el-Muavvizeteyn (3).
Perşembe	2	1 - Ayetü'l-Kürsî (100) 2 - İhlas (100)
» (Gece)	2	Ayetü'l-Kürsî (5), İhlas (5), el-Muavvizeteyn (5).
» (Gece)	2	Ayetü'l-Kürsî (5), İhlas (5) Kâfirûn (5), el-Muavvizeteyn (5).

Cuma	Rekat	Her Rekatta Okunacak Olan Sureler ve Sayıları
»	2	Fatiha (15), Zilzal (1).
»	2	1-Fatiha (1), Ayetü'l-Kürsî (1), Felak (15), 2-Fatiha (1), İhlas (25), Nas (25).
»	2	1-Ayetü'l-Kürsî (1), Felak (25), 2-İhlas (2), Nas (25).
»	(Gece) 2	Fatiha (1), İhlas (25).
»	(Gece) 2	İhlas (1000).
»	(Gece) 2	Zilzal (15), Fatiha (1).
»	(Gece) 2	Fatiha (1), Zilzal (1).
»	4	İhlas (50).
»	4	Fatiha (11), el-Muavvizeteyn (10), Kâfirun (10), Ayetü'l-Kürsî (10).
»	8	İhlas (1), İhlas (25).
»	(Gece) 10	el-Muavvizeteyn (1), İhlas (1).
»	12	1-Fatiha (1), Ayetü'l-Kürsî (10), 2-4-6-8-10-12-Fatiha (1), İhlâs (50).
»	(Gece) 12	İhlas (10).

Cumartesi	Rekat	Her Rekatta Okunacak Olan Sureler ve Sayıları
•	4	Fatiha (1), Ayetül-Kürsî (3).
•	4	Fatiha (1), İhlas (25).
•	4	Fatiha (1), İhlas (15).
•	4	Fatiha (1), Küfirûn (3), İhlas (3).
•	4	Kâfirûn (3).
•	4	Fatiha (15), Kâfirûn (4), İhlas (3).
Pazar	4	Fatiha (1), Amene'r-Resulü (1).
•	4	Amene'r-Resulü (1).
•	(Gece) 4	Fatiha (1), İhlas (15).
•	(Gece) 4	Fatiha (1), İhlas (50).
•	(Gece) 4	İhlas (15).
•	(Gece) 20	İhlas (1), el-Muavvizeteyn (1).

II. Mübarek Gün, Ay ve Gecelerde Yapılan İbâdetler

İslâm'da mübarek kabul edilen gün, ay ve geceler vardır. Bu günlerde yapılan nâfile ibâdetler Allah nezdinde daha sevaptır. Fakat bu günlere mahsus bir namaz şekli yoktur. Buna rağmen konu ile ilgili çeşitli namaz şekilleri hidas edilmiştir. Bunlardan birkaçını zikredelim.

Recep ayında bir gün oruç tutmanın ve dört rekat namaz kılmanın sevabı : «Kim Recep ayında bir gün oruç tutarsa ve o gün dört rekat namaz kılsa, ilk rekatta yüz defa Ayetü'l-Kürsiyi, ikinci rekatta yüz defa İhlası okursa,¹⁷⁶ Cennetteki yerini görünceye veyahut kendisine gösterilinceye kadar ölmez.»¹⁷⁷ «Kim Recep ayının ilk gecesi akşam namazından sonra yirmi rekat namaz kılsa, hesapsız olarak sıratı geçmesi caiz olur.»¹⁷⁸

Recep ayı gecesinde iki ve ondört rekat namaz kılınması ve bir gün oruç tutulması hakkındaki rivâyetler de bu nevidendir.¹⁷⁹

Şaban ayı gecesi yarısı hakkındaki namaz şekilleri hicri IV.cü asırda ortaya çıkmıştır. Bunun Beyt-i Makdis'ten neşet ettiği ifâde edilmiştir. Konu

ile ilgili birçok hadis uydurulmuştur.¹⁸⁰ Bir gece kılınan namazın sevabı şöyle olacaktır: «Kim şaban ayından bir gece yarısı oniki rekat namaz kılsa, her rekatta otuz defa İhlâsı okursa Cennetteki yerini görüncüye kadar (dünyadan) göç etmez»,¹⁸¹ diğer bir rivâyette aynı rekat namaz kılındığı halde yukarıdaki duruma ilâveten «...ev halkından cehennemlik olanlardan oniki kişiye şefaât eder.»¹⁸²

Aşure gününde tutulan bir günlük orucun cevabı şöyle olacaktır: «Kim aşure günü oruç tutarsa, Allah ona altmış yıllık ibâdet sevabı verir».¹⁸³ Orucunu evinde açması bile sevaba vesile olacaktır: «Kim aşure günü evinde iftar ederse, sanki bütün ümmeti Muhammed onun yanında iftar etmiş gibi olur».¹⁸⁴

Arafe ve bayram günlerine gelince, bu günlerde kılınan namazlardan bazıları şunlardır: «Kim arafe günü öğle ve ikindi arası dört rekat namaz kılsa, her rekatta bir defa Fatiha'yı, elli defa İhlâsı okursa, Allah o kimseye binlerce sevap yazar, onu her harfi sebebiyle cennette bir derece yükseltir, her iki derece arasında beşyüz senelik mesafe vardır...»¹⁸⁵ Aynı gün oruç tutulması halinde altmış yıllık sevap verilecektir.¹⁸⁶

Kurban bayramı gecesi iki rekat, fitır gecesi yüz rekat ve fitır bayram namazından sonra dört rekat namaz kılınması da sahih değildir.¹⁸⁷

Şehri haramda tutulacak birkaç günlük oruç asırlık sevap kazandıracaktır: «Kim şehri haramda üç gün: Perşembe, cuma ve cumartesi oruç tutarsa (Allah ona) dokuzyüz senelik ibâdet sevabı verir».¹⁸⁸

Fitır bayramının birinci günü oruç tutulmaması gerekirken, o gün oruç tutulması tavsiye edilecektir: «Kim fitır sabahı oruç tutarsa, sanki o bütün zaman oruç tutmuş gibi olur».¹⁸⁹

Yukarıda saydığımız bazı gün, ay ve gecelere mahsus namazlar dışında, miraç, kadir ve regâib gecesine ait namazlarda sahih değildir.¹⁹⁰

Konu ile ilgili rivayetleri şöyle gösterebiliriz :

Aşure Günü	Rekat	Her Rekatta Okunacak Olan Sureler ve Sayıları
»	4	Fatiha (50), İhlâs (50).
»	40	Ayetü'l-Kürsî (40), İhlâs (11).
»	40	Ayetü'l-Kürsî (10), İhlâs (11), el-Muavvizeteyn (5).
»	40	Fatiha (1), Ayetü'l-Kürsî (10), İhlâs (11), el-Muavvizeteyn (5).

Arafe Günü	Rekat	Her Rekatta Okunacak Olan Sureler ve Sayıları
»	2	Fatiha (3), Kâfirun (3), İhlas (100).
»	4	Fatiha (1), İhlas (50)
Kurban Bayramı		
» (Gece)	2	Fatiha (15), İhlas (15), el-Muavvizeteyn (15).
Fıtır Bayramı		
»	100	Fatiha (1), İhlas (10).
»	4	1-Fatiha (1), el-A'la (1), 2-eş-Şems (1), 3-ed-Duha, 4-İhlas.
Recep Ayı		
»	2	1-Ayetü'l-Kürsî (100), 2-İhlas (100)
»	4	Ayetü'l-Kürsî (100), İhlas (100).
»	12	Fatiha (1), Kadr (3), İhlas (12).
» (Gece)	14	Fatiha (1), İhlas (10), el-Muavvizeteyn (3).
» (Gece)	14	İhlas (20), el-Muavvizeteyn (3).
» (Gece)	20	Fatiha (1), İhlas (1).
» (Gece)	20	İhlas (1).
Şaban Ayı		
»	12	İhlas (30)
» (Gece)	100	Fatiha (10), İhlas (10).
» (Gece)	100	İhlas (1000).

I — Meyve, Sebze, Çeşitli Yiyecekler ve Etle İlgili Rivayetler

Eti yasaklayan, meyva ve sebzeleri tavsiye eden rivayetler de zındıklar tarafından nakledilmiştir. Bu fikirlerin daha çok İran dinlerinden biri olan Maniheizim'den ve bazısının da Yahudilikten geçtiği kanaatindeyiz. Çünkü Mani'nin farz kıldığı üç mühür vardır: Birinci mühür, düşünce ve konuşmaktaki temizliktir. Küfür sayılan her türlü şeyden kaçınmaktır. Bu yasak ağızdan alınan bütün zevklere de şamildir. Zira vücudun cismanı

arzularını, zevklerini kuvvetlendirecek bütün hususlardan uzak durulması istenir ki, et buna dahildir. Bundan dolayı manihesistler bahçe ve tarla ürünü olan bitkisel gıdalarla yaşamak zorundadırlar. Bitkiler arasında kavun ve karpuz övgüye değer yiyeceklerdir. Meşrubatlardan nebatî sular tavsiye edilir.¹⁹¹

Hadis imamlarından bazıları konu ile ilgili rivâyetleri zanâdikanın uydurduğunu söylemişlerdir. Meselâ, İmam Mavsîlî (Ö. 622/1225) meyva ve sebze hakkındaki hadislerin,¹⁹² Ali Hindi (Ö. 986/1578) ve İmamı Şahavî (Ö. 902/1496) patlıcanla ilgili haberlerin,¹⁹³ Firuzâbâdî (Ö. 817/1415) mercimeğin, peynirin, cevizin, narın, kuru üzüm ve incirin faziletleri hususundaki rivâyetlerin.¹⁹⁴

Konu hakkında tesbit edebildiğimiz rivâyetleri iki kısma ayırabiliriz.

I. Sebze Meyve ve Çeşitli Yiyecekler

Patlıcan her derde şifa olarak takdim edilecektir : «Patlıcan her derde şifadır»,¹⁹⁵ «Patlıcan yeyiniz, zira o şifadır, onda hastalık yoktur»,¹⁹⁶ «Patlıcan yeyiniz ve çoğaltınız, zira Cenneti Me'va'da gördüğüm ilk ağaçtır».¹⁹⁷

Mercimek âdetâ kudsileştirilecektir : «Mercimek yeyiniz, zira o mübarektir, ondan dolayı kalıp yumuşar, gözyaşı çoğalır, Yetmiş Nebi onu mübarek kılmıştır»,¹⁹⁸ «Mercimek yetmiş Nebinin lisanınca mukaddes kılınmıştır. Nebilerin sonuncusu İsa b. Meryem'dir».¹⁹⁹

Son ifâde bir zındığın sözü olduğuna açık delildir.

Pırasa ekme mesabesinde tutulacaktır : «Pırasanın diğer baklagillere üstünlüğü ekmeğin diğer tahıllara üstünlüğü gibidir.»²⁰⁰ Başka bir rivâyette cüz zamdan koruyacaktır : «Kim pırasayı etle birlikte yerse, cüz zamdan korunur».²⁰¹

Pirinç ilâhî nûrdan yaratılacaktır : «Pirinç bendendir, ben de pirinçtenim, nûrumun geri kalan kısmından pirinci yarattım. Pirinç hayvan olsaydı insan olurdu, insan olsaydı adam olurdu, adam olsaydı salih bir kişi olurdu, salih bir kişi olsaydı nebi olurdu, nebi olsaydı resul olurdu, resul olsaydı ben olurum».²⁰²

Rivâyette, Allah cisimleştirildiği, nûr kavramı geçtiği ve «pirinç hayvan olsaydı...» ifadeleri de son derece mantıksız olduğu için bir zındığın uydurmasından başka birşey olamaz.

İlâhî bir kaynağa dayanan şeyin de hikmet kaynağı olması doğaldır. Nitekim yiyen kimse bu menbadan istifâde edecektir : «Kim kırk gün piring yerse, hikmet kaynağı kalpten dile kayar».²⁰³ Başka rivâyetlerde «Piring ne güzel şifâdır», «Piring insan olsaydı halim olurdu»²⁰⁴ denilecektir.

Karpuzla ilgili rivâyetlerde de şöyle denecektir : «Yemekten önce karpuzu (yemek) karnı temizler ve hastalığı giderir»²⁰⁵ «(Karpuzun) suyu rahmet, tadı cennet tadı gibidir»²⁰⁶ «Ümmetimin baharı üzüm ve karpuzdur».²⁰⁷

Peynir ve ceviz ayrı ayrı yendiği zaman hastalık yapar, beraber yendiği zaman şifa verir sözünün de aynı kişiler tarafından uydurulduğunda şüphe yoktur.²⁰⁸

II. Et. Etle ilgili rivâyetleri iki kısma ayırabiliriz : Birincisi, etin yenmesini yasaklayan rivâyetlerdir ki, bunları zındıklar uydurmuşlardır. İkincisi, etin yenmesini tavsiye eden, faziletli olduğunu belirten haberlerdir ki, bunları da zındıklara karşı olan kişiler icâdetmişlerdir.

Yasaklayan rivâyetlerde : «Et yemeyiniz»²⁰⁹ «ineğin sütünü içiniz, yağını yeyiniz, etinden sakınınız, zira sütü, yağı şifâdır, eti hastalıktır»²¹⁰ «Eti bıçakla kesmeyiniz»²¹¹ veya «Resulullah sofrada eti bıçakla yemeyi nehyetti» denilmiştir.²¹²

Hz. Peygamberin eti sevdiği hakkında sahih hadisler vardır. Fakat Hz. Peygamberin bu hadisleriyle yetinmeyen kişiler meseleyi mübâlalı hale getirecekler, karşıtlarına cevap verelim derken, en az Hz. Peygamberi karşıtları kadar istismar edeceklerdir.

Et bütün yiyeceklerin efendisi yapılacaktır : «Dünya ve ahiret yemeğinin efendisi ettir»²¹³ yiyeceklerin efendisi olan bir şeyin yenmesi de insanda daha değişik tezahür edecektir : «Et yemek yüzü ve ahlâkı güzelleştirir»²¹⁴ «Et yendiği zaman kalbe ferahlık verir».²¹⁵

Etin yenmesi ile ahlâk güzelleştiğine göre, terki ile ne olur? Şöyle cevap verilecektir : «Et eti büyüktür, kim kırk gün et yemeği terkederse ahlâkı kötü olur».²¹⁶

I — İnek ve Horozla İlgili Rivayetler

I. İnek Hakkında Olanlar

Bu konudaki rivâyetlerin Hint dinlerinden kaynaklandığı kanaatındayız. Çünkü Hintlilerce bazı dağlar ve nehirler, aynı şekilde özel bitkiler ve hayvanlar, bilhassa inek kutsal sayılmıştır.²¹⁷ Halbuki İslâm'da hayvanların ve

bilhassa ineğin kutsal sayıldığına dair bir hüküm yoktur. Yalnız Allah adına kurban edilen, sütünden ve etinden faydalanılan hayvanlardan biridir. Nitekim bazı ayet-i kerimelerde şöyle belirtilecektir : «Gerçekten süt veren hayvanlarda da size bir ibret vardır : Size onların karnındaki işkembe pisliği ile kan arasından halis bir süt içiyoruz ki, içenlerin boğazından afiyetle geçer»,²¹⁸ «Tâki kendilerine ait menfaatlara şahit olsunlar ve Allahın kendilerine rızık olarak verdiği dört ayaklı hayvanlar üzerine belirli günlerde (kurban kesme günlerinde) Allahın adını ansınlar».²¹⁹

Buna rağmen ineği öven ve ineğe hürmet edilmesi gereken rivâyetlere rastlamaktayız : «İneğe hürmet ediniz, zira o hayvanların efendisidir...»²²⁰ ve «İneğe ikram ediniz, zira o hayvanların efendisidir. O abdu'l-ıcl olduğundan beri utanarak başını semaya kaldırdı».²²¹

II. Horoz Hakkında Olanlar

Horozla ilgili rivâyetlerin genellikle Mecusi dininden kaynaklandığı düşüncesindeyiz. Çünkü horoz Mecusi dininde sembol olarak kabul edilmiştir. Hatta İran'ın şahlık dönemindeki sembolü de horozdu. Rivâyetlerde horozâ, diğer hayvanlara göre, daha fazla üstünlük tanınmış ve kudsiyet atfedilmiştir. Nitekim horoz sahibi olan kimseye şeytanın yaklaşamayaacağı ve zarar veremeyeceği belirtilmiştir : «Kim evinde beyaz horoz edinirse şeytan ona yaklaşamaz ve sihir tesir edemez».²²²

Şeytanın şerrinden koruduğu gibi, başka şeylerin şerrinden de koruyacaktır : «Kim evinde beyaz bir horoz edinirse üç şeyden : Kafirin, kahinin ve sihir yapanın şerrinden korunur».²²³

Horoz Hz. Peygamberin dostu yapılacak, dolayısıyla Peygambere dost olmak isteyen, horozla dost olmak ve ona hürmet etmek mecburiyetinde bırakılacaktır : «Beyaz horoz benim dostumdur, onun dostu benim dostumdur, düşmanı düşmanımdır»,²²⁴ hatta «...onun düşmanının Allahın düşmanı»²²⁵ olacağı söylenerek durum biraz daha pekiştirilecektir.

Hz. Peygamber'in miracı ile münasebet kurularak şöyle denecektir : «Semaya çıkarıldığım zaman, acaip şeyler gördüm ve orada yeşil horoz da vardı».²²⁶

Semada görülen horozun durumunu ve şeklini belirtmekten geri kalınmayacaktır : «Semadaki horozun göğsü sarı altından, karnı beyaz gümüşten, ayakları kırmızı yakuttan, elleri yeşil zümrüttendir. Ayakları yerin en

altındadır. Onun bir kanadı meşriktâ, bir kanadı mağribtedir. İbîği arş ve kürsü arasında olan nûrdan bir perdedendir. Kanadını her gece üç defa çırpar».²²⁷

«...nûrdan bir perdedir... ifadesi rivâyetin İran dinlerinden mülhem olduğunu gösteren bir husustur. Çünkü nûr ve zulmet İran dinlerinin iki önemli unsurudur.

Yukarıda tavsip edilen horozun her şeyi de değerli olacaktır : «Horozu sövmeyesiniz, zira o benim dostumdur, ben de onun dostuyum, onun düşmanı benim düşmanımdır. Beni gönderen Allaha yemin ederim ki, adem-oğlu onun sesindeki şeyi bilseydi, tütünü ve etini altın ve gümüşle satın alırdı...»²²⁸

J — Gül Hakkındaki Rivayetler

Allah gülü kendi cemâlinden yarattı, gül Hz. Peygamberin, Cebrâilin ve Burak'ın terinden yaratıldı gibi rivâyetlerle, Allahın atın terinden kendisini yarattığını ileri sür-en zındıkların sözleri paralellik arzettiğinden ve Allahın kudretini küçültücü olduğundan bu hadiseleri zındıkların uydurmuş olduğu kanaatindeyiz.²²⁹ Nitekim rivayetlerde bunu görmek mümkündür. Çünkü rivâyetler arasında tutarsızlıklar olduğu gibi, şüphe içeren hususlar da mevcuttur. Eğer, Hz. Peygamber gülün yaratılışını beyan etmiş olsaydı birşeyden yaratıldığını ifâde eder, çeşitli şekilde yaratıldığını açıklayarak kendi kendine tezata düşmezdi. Yani gülün bir yerde Allahın cemâlinden, başka yerde kendi terinden veya Cebrâil'in terinden yaratıldı, şeklinde olmazdı. Zaman zaman belirttiğimiz gibi Hz. Peygamberi küçük düşürmek, İslâm dinini tezatlar dini olarak göstermek ve dolayısıyla müslümanları şüpheyeye düşürmek zındıkların başlıca hedeflerinden biri olması sebebiyle, aynı strateji bu rivâyetlerde de uygulanmıştır.

Bazı dinî edebiyat ve tasavvufî edebiyatlarında geçen bu rivâyetlerin mutasavvıf, zahid ve âbid kimselerin uydurdukları haberler olarak değil, zındıkların uydurdukları rivâyetler olarak değerlendirmek yerinde olur.

Gülün yaratılışı çeşitli şekillerde takdim edilecektir. İlk önce Allahın cemalinden yaratılacaktır : «Muhakkak Allah gülü kendi cemalinden yarattı, onu nebilerin kokusu yaptı. Kim Allahın cemaline bakmak isterse, Allahın nebilerinin kokusunu koklasın, kırmızı güle baksın ve onu koklasın.»²³⁰ Daha sonra «Gül nebinin terinden yaratıldı» denecektir.²³¹

H.z. Peygamberin terinden yaratılıp yaratılmadığı hususunda tereddüte düşülecektir : «Muhakkak gül Nebi'nin veyahut Burak'ın terinden yaratılmıştır».²³² Bu sefer H.z. Peygamber miraca giderken yaratılacaktır : «Sema-ya götürüldüğüm zaman, terimden (yere) düştü ondan gül bitti. Kim kokumu koklamak isterse, gülün kokusunu koklasın.»²³³

Güllerin rengine göre yaratılışları da değişecektir : «Beyaz gül terimden, kırmızı gül Cibrilin terinden, sarı gül Burak'ın terinden yaratıldı.»²³⁴

Cibrilin terinden yaratıldığı ifâde edilen kırmızı gül bu sefer H.z. Peygamberin terinden yaratılmış intibai verilecektir : «Kim kırmızı gülü koklar ve bana salavat getirmezse, muhakkak bana cefa etmiş olur.»²³⁵ Hatta gülü terketmek, değer vermemek büyük günah olacaktır : «Gülü terkeden mel'undur».²³⁶

Güle bu kadar değer veren zındıklar, bu sefer menekşeyi sahneye çıkararak, H.z. Peygamberin bir sözünün bir sözünü tutmadığı intibai vereceklerdir : «Kokuların efendisi menekşedir. Menekşenin kokusunun diğer kokulara üstünlüğü benim diğer adamlara üstünlüğüm gibidir.»²³⁷

K — Zındıkların Uydurdukları Hadis Miktarı ve Bazı Meşhur Zındıklar

I. Uydurdukları Hadis Miktarı

Zındıkların uydurdukları hadis miktarının tesbit edilmesi hadiste yapılmak istenilen tahribatı göstermesi bakımından ehemmiyetlidir. Fakat mevcut kaynaklarla miktarı tesbit etmek oldukça zordur. Zira bize gelen rivayetlerde bazı zındıkların uydurdukları hadis miktarının zikredilmesinden başka bir noktaya temas edilmemiştir. Yalnız bazen bir kişinin birkaç bin hadis uydurduğu düşünülürse, binlerce zındığın uydurabilecekleri hadis miktarına tehayyül etmek zor değildir.

Abdülkerim b. Ebi Evcâ halife Mehdi (158-169/775-785) tarafından boynu vurulacağı sırada, benim boynumu vurabilirsiniz fakat ben haramı helâl ve helâlî haram yapan dörtbin hadis uydurdum demiştir.²³⁸

Mu'alla b. Abdurrahman el-Vâsıtî (III/IX. asır) ölüm anında şöyle dediği nakledilir : «Ali'nin fazileti hakkında yetmiş hadis uydurdum.»²³⁹

Halife Harun Reşid'in (170-183/768-809) emri ile öldürülen bir zındığın bin hadis uydurduğu nakledilir.²⁴⁰

Mehdiy b. Meymun (Ö. 172/788), zenâdikadan bir adamın insanlar arasında tedavül eden yüz hadisi uydurduğunu bana ikrâr etti, demiştir.²⁴¹

Süleyman b. Harb (Ö. 224/838) İbn Ebi Halid'in yanına girdiği zaman onu ağlar görür ve niçin ağladığını sorar? O da dört yüz hadis uydurduğunu, bunları insanların okuduğu kitaplara soktuğunu, nasıl olup da hadis uydurduğunu bir türlü anlayamadığını söyler.

Bir zındığın uydurduğu hadis miktarı ile ilgili rivâyetler yanında, birkaç zındığın birden uydurduğu hadislerin adedine de temas edilmiştir. Meselâ, Ahmed b. Abdullah el-Cuveybâri (II/VIII.ci asır), Muhammed b. Ukkâşe el-Kirmani (Ö. 225/839) ve Muhammed b. Temim el-Firyâbi onbin hadis uydurmuşlardır.²⁴²

Diğer taraftan zındıkların uydurduğu hadislerin bütününe de temas edilmiştir. Hammad b. Zeyd'e göre (Ö. 179,189,197/795,804,812) «Zındıklar 14 bin hadis uydurmuştur».²⁴³ Fakat başka bir rivayette Hammad b. Zeyd'in 12 bin hadis uydurduklarını söylediği nakledilmiştir.²⁴⁴

Belirtilmesi gereken Hammad b. Zeyd'in naklettiği sayı kendi devrindeki mi, yoksa kendi devrine kadar olanlar mı? Bu hususta herhangi bir açıklamaya rastlamadık. Fakat şunu söyleyebiliriz ki, bir zındığın bile binlerce hadis uydurduğu düşünülürse, verilen sayının kendi zamanındaki uydurulan hadisler olması akla en yakın olanıdır.

II. Bazı Meşhur Zındıklar

— **Abdülkerim b. Ebi Evcâ** Zındık olan Ma'n b. Zâide'nin amcası idi. Kendisi mütekellim zındıklarındandır. Dört sapık görüşe sahipti: Seneviyye'den Maneviyye'nin görüşlerine ve tenasühe inanıyordu. İmamet konusunda Rafıza'ya temayülü vardı. Adâlet ve zulüm konularında kaderi görüşü destekliyordu. Senetleriyle neyin doğru neyin yanlış olduğunu bilme-yenleri kandırdığı birçok hadis uydurmuştur. Uydurduğu hadislerin çoğunluğu teşbih ve Allahın sıfatlarını ibdalla ilgilidir. Dinin birtakım hükümlerini de değiştirmiştir.

Durum halife Mansur'un (136-158/754-775) Kufe valisi Ebu Cafer Muhammed b. Süleyman'a bildirildi, o da öldürülmesini emretti. Bunun üzerine Abdülkerim «Siz beni katiyen öldüremeyeceksiniz çünkü dörtbin hadis uydurdum. Bu hadislerle haramları helal, helalları haram kıldım» demiş ve ayrıca Rafıza'ya oruçlu oldukları günlerde oruçlarını açtırdığını, oruçlu olmamaları gereken günlerde de tuttuğunu belirtmiştir.²⁴⁵

— Ahmed b. Abdullah b. Halid el-Cüveybâri (II/VIII. asır)

el-Cüveybâri, İbn Kerram için hadis uydururdu. İbn Kerram'da ondan aldığı hadisleri kitabında nakledirdi. Naklettiği hadislerden birisi «Ümmetime Ebu Hanife denen bir adam gelecek, Allah sünnetimi onun elinde ihya edecektir» sözüdür. O imamlardan nakledilmeyen binlerce hadis nakletmiştir. Bunlardan birisi «İman sözdür, amel onun şartıdır, ne artar ve ne de eksilir» uydurmasıdır.

el-Cüveybâri yalanıyla darbı mesel haline gelen kimselerden olup, amellerin faziletleri hakkında çok hadis uydurmuştur. Deccallerden bir deccal olarak tavsif edilmiştir. İshak b. Necih el-Malâtî'nin uydurduğunu rivâyet ediyor, hatta onun uydurmadığı şeyi de ona isnat ediyordu.²⁴⁶

— Mugire b. Said el-Beceli el-Kufi (Ö. 120/737-738)

Mugire rafizi olup, yalancı ve hadis uydurucudur. Daha çok Ali ve ehli beyt hakkında uydurmuştur. Mugire'ye Ali ölüyü diriltebilir mi? dendiği zaman, isteseydi Ad ve Semudu diriltirdi, demiştir. Bu sözüyle Ali'nin ilâhî bir güce sahip olduğunu belirtmek istemiştir. Ali'nin nebilerden daha faziletli olduğunu ileri sürmüş ve nebilik iddiası sebebiyle öldürülmüştür.²⁴⁷

— Beyân b. Sem'an en-Nehdi (Ö. 119/737)

Beyân'ın zındık olduğu belirtilmiştir. İbn Numeyr, Halid b. Abdullah el-Kasrî'nin Beyânı öldürdüğünü ve ateşte yakıldığını, nakleder. Temim kabilesinden olup, hicri yüz senesinden sonra Irak'ta ortaya çıkmıştır. Ali'nin (Ö. 40/660), sonra Muhammed el-Hanefiyye'nin (Ö. 81/700), daha sonra da kendi uluhiyetini ilân etmiştir.²⁴⁸

— Muhammed b. Said el-Maslûb eş-Şâmi (II/VIII.ci asır)

Zındıklıkla ve kasden hadis uydurmakla itham edilmiştir. el-Maslub, güzel bir söz olduğu zaman, ona bir isnat uydurur ve nakledirdi. İmamı Nesâî hadis uydurmakla meşhur olanları belirtirken, Şam'da en meşhur yalancının el-Maslûb olduğunu nakletmiştir.²⁴⁹

— Me'mun b. Ahmed el-Herevi (250/864 civarı)

İbn Hıbban, el-Herevi'yi deccâl olarak tavsif etmiş ve ona Me'mun b. Abdüllah da denir, demiştir. Sika râvilere dayandırarak «İmanî sözdür, amel onun hükmüdür», Ebu Hüreyre'ye dayandırarak «Kim namazda elini kaldırır, onun namazı kabul olmaz», yine sikalara dayandırarak «Kim imanın arkasında okursa, ağzı ateşle dolar», «Ümmetimden Muhammed b. İdris denen kişi gelecek...» sözlerini nakletmiştir.²⁵⁰

el-Herevi, Allahın, Resulullahın ve müslümanların lânetine müstehak kişi olarak görülmüştür.²⁵¹

— Salih b. Abdülkudüs Ebu'l-Fadl el-Ezdi

Meşhur bir zındıktır. Halife Mehdi (158-169/775-785) onu zındıklığı sebebiyle öldürtmüştür. Basra'da vaaz etmiş ve hikâye anlatmıştır. Ebu Huzeyl el-Allafla münazaraları vardır.²⁵²

— İbrahim b. Hudbe el-Farisi (Ö. 200/815 sınırı)

Bağdat ve başka şeylerle ilgili olarak batıl şeyler rivayet etmiştir. İbn Main, el-Farisi hakkında şöyle der : «Ebu Hudbe geldi, halk onun etrafında toplandı ve ayağını çıkarmasını söyledi. Halk onun ayağının eşek veyahut şeytan ayağı olmasından korkuyordu». Ali b. Sabit : «O benim eşeğimden daha yalancıdır», Ahmed b. Sinan ise : «Allah düşmanı» demişlerdir.

el-Farisi herhangi bir düğünde yer, içer, sarhoş olur ve şarkı söylerdi. Son derece de yalancıydı.²⁵³

L — Devlet Adamlarının Zındıklarla Mücadelesi

Hülefâi Raşidin Devrinin son halifesi olan Hz. Ali'nin (35-40/656-661) zındıklarla mücadele ettiğini görüyoruz. İkrime'den nakledilen bir rivâyete göre, zındıklardan bir gurup kitaplarıyla birlikte Ali'ye getirilmiş, Ali de onların ateşte yakılmasını emretmiştir. Neticede zındıklar kitaplarıyla birlikte yakılmıştır. Bu durum İbn Abbas'a ulaştığı zaman şöyle demiştir : «Eğer ben olsaydım, Resulullah nehyettiği için onları yakmazdım. Resulullahın, kim dinini değiştirirse onu öldürünüz sebebiyle onları öldürürdüm. Resulullah şöyle buyurmuştur : «Allahın azabıyla azap etmeyiniz».²⁵⁴

Zındıklarla sistemli mücadele eden halife Mehdi (158,169/774-785) ve Hadî (169-170/785-786) olmuştur. Mücadele için bir divan kurmuş ve özel kadılar tayin etmiştir. Divanın başına Ömer el-Kelvâzi'yi (II/VIII. asır) getirmiştir. «Sâhibu'l-zenâdika» ünvanı verilen bu kişinin görevi zındıkları ve inançlarını kaldırmaktır. Ömer'den sonra Muhammed b. İsa tayin edilmiştir. İbn Cevzi (Ö. 597/1200), Mehdi Basra'ya geldiğinde Beşşâr b. Burdu zenâdika dairesi başkanı Hamdeveyhe teslim ederek «onu öldürünceye kadar döv» dediğini kaydeder. Medhi'nin ciddi olarak mücadele ettiğini gösteren husus Bağdat zındıklarının hepsini öldürmüş olmasıdır.²⁵⁵

Mehdi bir gün kendisine gösterilen bir zındığa tövbe etmesini söylemiş, fakat onun tövbeden çekinmesi üzerine boynunun vurularak asılmasını emretmiştir. Sonra oğlu Hadî'ye şöyle demiştir: «Ey oğul, işbaşına geldiğin zaman bu mani ehline dikkat et. Bunlar halkı dünyada züht, ahiret için amel ve kötülüklerden sakınma gibi zahiren güzel olan şeylere davet ederler. Sonra ete, temiz suya dokunmayı ve hastalıklı develerin öldürülmesini haram kılarlar. Daha sonra da birisi nûr, diğeri zulmet olan iki şeye ibâdet edilmesini isterler. Sonra kızlar arasında evlenmeyi bevl ile yıkanmayı emrederler».²⁵⁶

Halife Mehdi'nin sözleri zamanındaki zındıkların gaye ve hedeflerini açıklaması bakımından çok dikkat çekicidir. Aynı zamanda Mehdi kendinden öncekilerinin durumunu da özetlemiş olmaktadır. Nitekim halifenin sözleriyle çeşitli kısımlarda değindiğimiz hususları karşılaştırdığımız zaman müşterek olan şu hususları görürüz :

- a) Mani dinine mensup olanlara zındık denildiği,
- b) Gaye ve hedeflerini züht ve takva kisvesi altında yürüttükleri,
- c) İyiliğe teşvik ve kötülükten men gayesiyle İslâmi olmayan hususları halk arasına sokarak halkı tembelliğe, atâlete ve miskinliğe sevkettikleri ve esas dinden uzaklaştırdıkları,
- d) Etin yenilmesini yasaklamaları, buna mukabil sebze yenilmesini teşvik etmeleri,
- e) Haramı helal, helalı haram kılan haberler uydurmaları, meselâ kızlar arasında evlenmek gibi,
- f) Nûr ve zulmet fikrini çeşitli şekillere büründürerek Allahu teccim ve teşbih yoluna gitmeleri ve böylece Allaha inançtan insanları uzaklaştırmaya çalışmaları.

Diğer taraftan Mehdi Halep şehrinde gizli olarak faaliyet gösteren çok sayıda ikinci (dualisti) idam ettirmiş ve iktidarının son iki yılında temizlik harekâtını başlatmıştır.²⁵⁷

Hâdî halife olunca babasının vasiyetine uyarak zındıklarla şiddetli bir mücadeleyle girişti. Onlardan büyük bir gurubu öldürttü. Onun şöyle dediği rivayet edilir : «Eğer yaşarsam onlardan kımıldayan bir göz bırakmayınca-ya kadar hepsini muhakkak öldüreceğim.»²⁵⁸

Halife Harun Reşid de (170-193/786-809) aynı şekilde bu dualistlere karşı temizlik harekâtını idare etmek üzere özel bir memur tayin etmiştir. Girişilen faaliyete rağmen dualist idealleri taşıyan birçok mezdeki hayatta kalabilmiştir.²⁵⁹

Devlet adamları yanında bazı kişilerin de zındıklarla mücadele veya münâzara yaparak onları yola getirdiklerini görüyoruz. Onlardan birisi Ebu Huzeyl el-Allâf'tır. Bunun zındıklarla uzun münâzaraları olmuştur. İlginç olması ve müslümanları nasıl şüpheye düşürdükleri bakımından bir münâzarayı nakledeyim : O bir gün —iki ilâha inananlardan tanınmış bir şahıs olan— Salih b. Abdülkuddüs ile münâzara yaptı ve şöyle dedi : Ey Salih, ne karara vardın? Salih şu cevabı verir : Allah'tan hayır umuyor ve iki ilâha inanıyorum. Buna karşılık Ebu Huzeyl : O iki ilâhtan hangisinde hayır umuyorsun, dedi. Nihayet Salih'in bir oğlu vefat etti. Bunun üzerine Ebu Huzeyl yanında genç olan Nazzam olduğu halde Salih'in yanına gitti. Onu üzüntülü gördü ve şöyle dedi : Hüzünlenmen için hiçbir sebep görmüyorum. Salih : «Hüzünleniyorum, çünkü oğlum «Kitâbu's-şukûk»u okumadan öldü, dedi. Ebu Huzeyl «Kitâbu's-şukuk» nedir diye sorunca, o benim yazdığım bir kitaptır ki, kim onu okursa şüpheye düşer. O kadar ki, kendi varlığından bile şüphe eder, dedi. Ebu Huzeyl şu cevabı verdi : O halde sen oğlunun ölümü hakkında şüphe et ve her ne kadar ölmüşse de ölmemiş gibi davran. Yine sen o her ne kadar o kitabı okumamışsa da okumuş gibi şüphe içinde ol, dedi».²⁶⁰

Basra'da Amr b. Ubeyd de Cerir b. Hazm el-Ezdi'ye karşı aynı şekilde mücadele etmiştir. Daha sonra Nazzam ortaya çıkarak İsrakiyye ve seneviyye inancında olanlara ve diğer fırkalara karşı mücadele etmiştir.²⁶¹

Zındıklık o kadar yayıldı ki vezirlere ve şairlere kadar nüfuz etti.

S O N U Ç

İran dinlerine mensup olanlara zındık denildiği gibi, uluhiyeti inkâr edenlere, İslâmı kabul etmeyen ve İslâm'dan dönenlere, İslâmın ana prensiplerinden birini veya hepsini inkâr edenlere, inkâra götürecek te'viller yapanlara ve bidat ehline de zındık denilmiştir.

İşte bu kimseler kendi dinî ve örfî âdetlerini İslâma sokmuşlardır. Bunkâki gayeleri İslâm Dini'ni ve ahlâkını bozmak, İslâm birliğini parçalamak, dindar müslümanların akidelerine şüphe ve tereddütler sokmak, onları atâlete ve tembelliğe sevk etmek ve gerçek dinden uzaklaştırmaktır.

Bu doğrultuda olmak üzere çeşitli sahalarda (akâid, ahlâk, tergib ve terhib, amellerin faziletleri vs.) İslâma uygun ve uygun olmayan hadisler uydurmuşlardır.

Zındıklar gayelerini bazen züht ve takva bazen felsefe ve hikmet, bazen de Ali ve evlatları hayranlığı örtüsüne bürünerek çeşitli kisveler ve çeşitli hileler altında icraya çalışmışlardır.

Mülhidlerin inanç sisteminde bozmak istedikleri ilk şey Allah inancı olmuştur. Bunun için de Kur'anı Kerim'de geçen müteşâbih ayetlere ve bazı hadislere zahiri mâna vererek, Allahı insana veyahut mahlûkattan birine benzetmişler, hatta birtakım mekanlar ittihaz etmişlerdir. Bu görüşlerini fırkalarla sistemleştirmişlerdir ki, bunların en mühimi Müşebbihe'dir.

Bunlar, mezdekiye'nin fakirliği temel alan felsefesinden esinlenerek fakiri övücü, zengini zemmedici hadisler uydurmuşlar, fakiri zengine düşman ederek hased duygularını kamçulamışlar ve toplumda ihtilaflar meydana getirerek toplumun bölünmesini temin etmişlerdir.

«Ey Allahım, beni ve ümmetimi fakir olarak yaşat ve beni fakirler zümresi içinde haşret» sözüyle fakirliği âdetâ müslümanların felsefesi haline getirmeye çalışmışlardır. Diğer taraftan yine toplumun bölünmesi ve ihtilafların daha da artması için kelâmî görüşler ileri sürmüşlerdir ki, bu görüşlerin en tipik örneklerinden biri «Halku'l-Kur'an» meselesidir.

Bu kişiler yapılan küçük bir işe karşın büyük mükâfatlar veyahut yapılan küçük bir hataya mukâbil büyük cezalar veren haberler uydurarak, müslümanları atâlete, miskinliğe ve tembelliğe itmek için gayret sarfet-

mişierdir. Müslümanların yiyecek ve içeceklerine kadar müdahale ederek, eti yasaklayan ve bazı meyva ve sebzelere münhasır olmak üzere tavsiyelerde bulunan sözler uydurmuşlardır.

İslâm'da hayvanların kutsal sayıldığına dair bir hüküm olmamasına rağmen, zındıklar ineği ve horozu kutsal kabul eden kendi dinlerindeki hususları hadis olarak nakletmişler ve bazılarının halk arasında yerleşmesinde başarıya ulaşmışlardır.

Mülhıdler farz, vacib, sünnet ve nafi namaz dışında, haftanın muayyen günleriyle ve mübarek ay ve gecelerle ilgili olarak çeşitli ibâdet şekilleri icad etmişler, bununla müslümanları gerçek ibadetten uzaklaştırmak ve İslâmın ibadet şeklini bozmak istemişlerdir.

Zındıklar uydurdukları hadislerle müslümanların inanç sistemleri ve amelleri üzerinde yıkıcı tesirler meydana getirmişler, birçok bidat ve hurafelerin müslümanlar arasında yerleşmesinde muvaffak olmuşlardır. Müslümanları zahitlik, abidlik ve fakirlik kisvesi altında tembelliğe ve miskinliğe sevk ederek dünya hayatından koparmışlar ve hatta bununla ilgili hususları tasavvufî, ahlâkî eserlere sokabilmişlerdir.

Bu bakımdan uydurulan hadislerin bugün dahi tehlikesinin tamamen ortadan kalktığı söylenemez, çünkü bir kısmının manasının İslâmî prensiplere yakınlığı sebebiyle meşhur olanlar halâ dillerde dolaşmakta ve bilhassa bazı kitaplarda yer almaktadır.

İşte bu kitalardan uydurmalar ayıklanmadıkça halk arasındaki bidat ve hurafelerin temizlenmesi ve müslümanlara gerçek dinin anlatılması zor olacak, asırlardır devam eden hata günümüzde de devam edecektir.

DİPNOTLAR

- 1 — İbn Kemal, Risâle fi'z-zındık, s. 240; Encyclopédie de l'İslam, IV, 1298, 99.
- 2 — Ahmed Emin, Fecru'l-İslâm, s. 176.
- 3 — Ahmed Emin, Duhâ'l, İslâm, I, 154, 55; Bedevî, Tarihu'l-ilhâd, s. 24.
- 4 — Encyclopédie de l'İslâm, IV, 1298-99.
- 5 — Ebu Zehv, el-Hadis ve'l-muhaddisun, s. 336; Bedevî, Tarihu'l-ilhâd, s. 24.
- 6 — İbn Kemal, Risâle fi'z-zındık, s. 243; Francesco Gabrieli la «Zandaka» au I er siècle Abbaside, s. 24.
- 7 — İslâm Ansiklopedisi, XIII, 559.
- 8 — Bedevî, Tarihu'l-ilhâd, s. 30, 38.
- 9 — Encyclopédie de l'İslâm, IV, 1298-99.
- 10 — İslâm Ansiklopedisi, XII, 558.
- 11 — Gazali, Faysalu't-tefrika, s. 107.
- 12 — el-Malati, Kitâbu't-tenbih, s. 72-74.
- 13 — Encyclopédie de l'İslâm, IV, 1298-99.
- 14 — İbn Kemal, Risâle fi'z-zındık, s. 249.
- 15 — Sarıkçoğlu, Ekrem, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, s. 133.
- 16 — Ahmed Emin, Fecru'l-İslâm s. 138-39.
- 17 — Ebu Zehv, el-Hadis ve'l-Muhaddisun, s. 336-37.
- 18 — Hasan İbrahim Hasan, İslâm Tarihi, II, 419.
- 19 — Şevkânî, Fevâidu'l-mecmûa, s. 147; Suyuti, el-Leâli'l-masnûa, II, 468; Seyyid Derviş, Esnâ'l-metâlib, s. 269; Beşir Zafir, Tahziru'l-müslimin, s. 24-25; İzmirli İsmail H. Siyeri Celile-i Nebeviyye, s. 78.
- 20 — Okıç, Hadis Ders Notları, s. 100.
- 21 — İbn Kayyim el-Cezviyye, el-Menâru'l-münif, s. 78.
- 22 — Ebu Zehv, el-Hadis ve'l-muhaddisun, s. 337-38.
- 23 — Ahmed Emin, Duha'l-İslâm, I, 150.
- 24 — Ekrem Ziya, Buhus fi tarihi's-Sünne, s. 33.
- 25 — Muhammed Şakir, el-Bâisu'l-hasis, s. 78.
- 26 — İbn Cezvi, Kitâbu'l-mevdüât: 1, 258, Suyuti, el-Leâli'l-masnûa, I, 213. Hadisi zenâdika uydurmuştur. Başka bir rivayette: «Benden bir hadis rivâyet edildiği zaman hadisi Allahın kitabına arzedin, eğer Allahın kitabına uygun olursa onu kabul ediniz, eğer muhalif olursa onu reddediniz». (Bkz. Ali Hindi, Teziretu'l-mevdüât, s. 28).
- 27 — İrakî, el-Firaku'l-mufterika, s. 89.
- 28 — İbn Hibban, Kitâbu'l-mecruhîn, I, 20.
- 29 — Adevi, Laktu'd-durer, s. 72-73.
- 30 — Zehebi, Mizânu'l-i'tidâl, II, 441.
- 31 — İbn Arrâk, Tenzihu's-şeria, I, 11; Ali el-Kari, Mevdûâtu's-sugrâ, s. 202; Suyuti, el-Leâli'l-masnûa, II, 468; Ebu Zehv, el-Hadis ve'l-muhaddisun, s. 265.

- 32 — İbn Cevzi, Mevdûât, I, 126; İbn Hacer, lisânu'l-mizan, I, 485; Zehebi, Mizânu'l-i'tidâl, I, 290.
- 33 — Mizânu'l-i'tidâl, I, 442.
- 34 — Batiniliğin ilk kurucusu Meymun b.Deysan'dır. Hicri ikinci asrın yarısında faaliyet gösteren bu kimseler aslen İranlı idiler. Batıniyye'nin amacı müslümanlar arasına gizlice nifak sokmak ve İslâmiyeti yıkmaktı. Buna nail olmak için de Kur'an ve hadisleri te'vil ederek uzak mânalar vermeyi uygun buldular. Halk kitlesi tarafından benimsenmesi için de kendi milliyetlerini gizlediler.
- 35 — İrakî, el-Firaku'l-mufferika, s. 89.
- 36 — el-İhlâs (112), a.1.4.
- 37 — Sa'd (38), a. 75.
- 38 — Fetih (48), a.10.
- 39 — Şehristâni, el-Milel ve'n-nihal, I, 105-106.
- 40 — Âli İmran (3), a.7.
- 41 — Nisâ (4), a. 164.
- 42 — Yâsin (36), a. 58.
- 43 — el-araf (77), a. 144.
- 44 — İbn Arrak, Tenzihu's-şeria, I, 146; İbn Cevzi, Mevdûât, I, 77.
- 45 — Ali Hindi, Tezkiretu'l-mevdûât, s. 13; Tenzihu's-şeria, I, 46; Ali el-Kari, Mevdûâtu'l-kubrâ, s. 204 ve Mevdûâtu's-sugrâ, s. 71, 72; Kavukci, el-marsû, s. 37.
- 46 — İbn Cevzi, Mevdûât, I, 25.
- 47 — Makdisi, Tezkiretu'l-mevdûât, s. 17. Hadisi nakleden râvilerden Eyyûb b. Abdüsselam zındıktır; Zehebi, Mizanu'l-i'tidâl, I, 290.
- 48 — Beşir Zafir, Tahziru'l-müslimin, s. 79; Sehavi, Mekâsиду'l-hasene, s. 373; Seyyid Derviş, Esnâ'l-metâlib, s. 198; Kavukci, el-Marsû, s. 7; İbn Teymiyye, Risâle fi ehâdisi'l-mevdûâ, Fatih Ksm., nr. 2266/6.cı risâle, vrk. 227; Ali el-Kari, el-kubrâ, s. 310-311 ve es-Sugrâ, s. 130; Ali Hindi Tezkiretu'l-mevdûât, s. 30; Acluni, Keşfu'l-hafâ, II, 196. Dayba, Temyizu't-tayyib, s. 150.
- 49 — Ahzab (33), a. 72.
- 50 — Şehristani, el-Milel ve'n-nihal, I, 104. İbn Kuteybe, bu hadisin zındıklar tarafından uydurulduğunu belirtmiştir (bkz. Te'vilu muhtelefi'l-hadis, s. 8).
- 51 — Ömer Şeybani, Temyizu't-tayyib, s. 83. Şeybani bu sözün avam olan mutasavvıfın lisanında dolastığına işaret etmiştir. Bu gösteriyor ki, zındıklar uydurdıkları ve buna benzer hadisleri avam olan mutasavvıfa arasına sokabilmişler ve hadisleri kullanır hale getirebilmişlerdir.
- Avam olan mutasavvıfa lisanında dolastığına dair bilgi için bkz. Ali el-Kari, el, kubrâ, s. 205.
- 52 — İbn Arrak, Tenzihu's-şeria, I, 45; Suyutî, el-Leâli'l-masnûa I, 28-29. Burada birkaç lafız değişikliği ile nakledilmiştir. Ebu Zehv, el-Hadis ve'l-muhaddisûn, s. 337.
- 53 — İbn Cevzi, Mevdûât, I, 105; İbn Kuteybe, Te'vilu muhtelefi'l hadis, s. 7; Zehebi, Mizanu'l-itidâl, III, 579.

Hadisi uydurmakla itham edilen Muhammed b. Secâ el-Belhi (O. 260/873) teşbihle ilgili hadisler uyduruyor ve bunları muhaddislere nisbet ederek, onları bu hadislerle ayıphyordu. (İbn Cevzi, Mevdûât, I, 105). Muhammed b. Secâ yalancı olup, bir fikrin başarıya ulaşması için hileye başvururdu. Irak fakihlerindendi. İnsanlara fıkıh öğretiyor ve Kur'anı Kerim okutuyordu. Bu rivâyetlerde dikkati çeken husus Secâ'nın fakih ve insanlara Kur'anı Kerim okutan bir kimse olmasına rağmen, teşbihle ilgili hadisler uydurmasıdır ki, bu da onun müslüman âlimi görünerek müslümanlar arasına giren kimselerden birisi olmasıdır.

- 54 — İbn Arrak, Tenzihu's-şeria, I-146.
- 55 — İbn Kuteybe, Te'vil, s. 7 (not. 2).
- 56 — İbn Arrak, Tenzihu's-şeria, I, 228; İbn Hibban, Kitâbu'l-mecruhîn, I, 262. Bazı lafız farklılıklarıyla rivâyet edilmiştir.
- 57 — Tenzihu's-şeria, I, 229.
- 58 — Bağdadi, el-Fark beyne'l-firak, s. 204.
- 59 — İraki, el-Firaku'l-müfterika, s. 67; Şehristani, el-Milel ve'n-nihal, I, 105.
- 60 — Ali Hindi, Tezkiretu'l-mevdûât, s. 12-13.
- 61 — Suyuti, el-Leâli'l-masnûa, I, 30.
- 62 — el-Milel ve'n-nihal, I, 106.
- 63 — el-Leâli'l-masnûa, I, 30.
- 64 — el-Milel ve'n-nihal, I, 106.
- 65 — Zehebi, mizânu'l-i'tidâl, IV, 21.
- 66 — Çağatay N., Çubukçu İ., İslâm Mezhepleri Tarihi, I, 125.
- 67 — Bağdadi, el-Fark beyne'l-firak, s. 192-93.
- 68 — Aynı eser, s. 234.
- 69 — Aynı eser, s. 203 ve 207.
- 70 — Bağdadi, el-Fark beyne'l-firak, s. 235.
- 71 — Aynı eser, s. 218-19.
- 72 — Aynı eser, s. 238.
- 73 — İraki, el-Firaku'l-müfterika, s. 69; el-Fark beyne'l-firak, s. 203.
- 74 — el-Fark beyne'l-firak, s. 231.
- 75 — Aynı eser, s. 225.
- 76 — Aynı eser, 232.
- 77 — Çağatay N. Çubukçu İ., İslâm Mezhepleri Tarihi, I, 132.
- 78 — İraki, el-Firaku'l-müfterika, s. 87.
- 79 — Ebu şehbe, Fi Usuli'l-hadis, s. 94.
- 80 — İbn Arrak, Tenzihu's-şeria, I, 142; İbn Cevzi, Mevdûât, I, 116. Hadisi uyduran Habib b. Habib'tir.
- 81 — Suyuti, el-Leâli'l-masnûa, II, 14; Zehebi, mizânu'l-i'tidâl, III, 367. Hadisi nakleden Kasım b. el-Malatî yalancı olarak tavsif edilmiştir. İslâm Dinini bozmak için uydurduğu başka bir hadiste ayrıca buna işaret eder : «Kim Kur'anı Kerim'in bütünü okursa nübüvvetin hepsi verilir».
- 82 — Ahmed Emin, Fecru'l-İslâm, s. 173.
- 83 — Kavukcı, el-Marsû, s. 35. Halk arasında dolaşan «Dünya sarı öküzün boynuzu üzerindedir, sarı öküz boynuzunu salladığı zaman zezele olur» sözünü bu uydurmadan kaynaklandığı kuvvetle muhtemeldir.

- 84 — İbn Kayyim el-Cevziyye ,el-Menâr, s. 62.
85 — Aynı eser, s. 62.
86 — İbn Kayyim el-Cevziyye; el-Menâr, s. 62; Ali el-Karî, es-Sugra, s. 165; Beşir Zafir, Tahzîru'l-müslimin, s. 84; Kavukcı, el-Marsû, s. 96.
87 — es-Sefâi, Mevdûâtü's-Safâi, S.K.-Carullak Ksm, nr. 284/4.cü risâle, vrk. 192; Elbâni, Silsiletü'l-ehâdis, cüz. II. 32; Seyyid Derviş, Esnâ'l-metâlib, s. 247; Tahzîru'l-müslimin, s. 85.
88 — İbn Cevzi, Mevdûât, I, 163.
89 — Aynı eser, I, 163.
90 — Hucurat (49), a. 13.
91 — Sebe'(34), a. 37.
92 — Kasas (28), a. 77.
93 — et-Tegabûn (64), a. 15.
94 — Ahmed Emin, Fecru'l-İslâm, s. 178.
95 — Aynı eser, s. 179.
96 — Ali Hindi, Tezkiretu'l-mevdûât, s. 178; Ali el-karî, el-Kubrâ, s. 225; Kavukcı, el-Marsû, s. 55; Sehavi, Mekâsîdu'l-hasene. 300; Seyyid Derviş, Esnâ'l-metâlib, s. 152; Beşir Zafir, Tahzîru'l-müslimin, s. 75.
97 — Ali Hindi, Tezkiretu'l-mevdûât, s. 179.
98 — Esnâ'l-metâlib, s. 52; el-Leâli'l-masnûa, II, 324; İbn Cevzi Mevdûât, III, 142. Burada «Miskinleri seviniz, zira Resulullahın duâsında şöyle dediğini işittim...» ilâvesi vardır.
99 — İbn Arrak, Tenzihu's-şeria, II, 214; Tezkiretu'l-mevdûât, s. 189.
100 — el-Marsû, s. 26; Esnâ'l-metâlib, s. 59; Ömer Şeybâni, Temyizu't-tayyib, s. 44; Mekâsîdu'l-hasene, s. 119.
101 — Tenzihu's-şeria, II, 316.
102 — Aynı eser, II, 394.
103 — Ali el-Karî, el-Kubrâ, s. 252.
104 — Ali Hindi, Tezkiretu'l-mevdûât, s. 178.
105 — Seyyid Derviş, Esnâ'l-metâlib, s. 93.
106 — Ali Hindi, Tezkiretu'l-mevdûât, s. 178; el-Kubrâ, s. 339.
107 — Tenzihu's-şeria, II, 287; el-leâli'l-masnûa, II, 323.
108 — İbn Cevzi, Mevdûât, II, 154; Tenzihu's-şeria, II, 128; Tezkiretu'l-mevdûât, s. 64; el-Leâli'l-masnûa, II, 73 vd.
109 — Beşir Zafir, Tahzîru'l-müslimin, s. 87.
110 — Tenzihu's-şeria, II, 317.
111 — Makdisi, Tezkiretu'l-mevdûât, s. 30.
112 — Tenzihu's-şeria, II, 286; el-Leâli'l-masnû, II, 324. Hadisi Ömer b. Raşid uydurmuştur.
113 — İbn Arrak, Tenzihu's-şeria, II, 233.

İstanbul Süleymaniye Kütüphanesinde fakirlerin fazileti ile ilgili birçok risâleye rastladık. Bunlardan Ebu Said Ahmed b. Hasan et-Tusi'nin «Hadis-i Erbain fi fazileti'l-fukara» (H. Hüsnü Paşa Ksm. nr. 249/3. cü risâle, vrk. 71-74a) isimli risâlesi ve (Nafiz Paşa Ksm. nr. 157) de kayıtlı ve müellifi belli olmayan «Risâle fi'l-hadisi'd-dâle alâ fadhli'l-fukara vrk. la-lob» isimli risâle metinde verdiğimiz haberlerle doludur.

Ayrıca XVI. yüzyıl şairlerinden Rihletî'nin «*Dervişlerin Ahvaline ve fakirlerin Faziletine*» dair Türkçe manzum olarak yazdığı kırk hadisinde de fakirlerle ilgili uydurma hadislere yer verilmiştir. (Bkz. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, İsmail Saip Yazmaları, nr. 3254, yazma talik).

İmam Gazalî'de «*İhyâu ulumu'd-din I. 358, 362, 369*» yukarıdaki rivâyetlerden bazılarını eserinden nakletmiştir.

- 114 — İbn Nedîm, *Kitâbu'l-fihrist*, s. 401.
 115 — *Mizânu'l-i'tidâl*, III, 579.
 116 — Bkz. s. 15-18.
 117 — Suyutî, *el-Leâli'l-masnûa*, I, 8-10.
 118 — Ali el-Karî, *el-Kubrâ*, s. 259 ve *es-Sugrâ*, s. 98-99. İbn Arrak, *Tenzihu's-şeria*, I, 134; Dayba, *Temyizu't-tayyib*, s. 41; Kavukcu, *el-Marsû*, s. 56; Şehavî, *Mekâsıdu'l-hasene*, s. 305.
 119 — İbn Cevzî, *Mevdûât*, I, 107; Suyutî, *el-Leâli'l-masnûa*, I, 4; İbn Arrak, *Tenzihu's-şeria*, I, 134; Zehebi, *Mizânu'l-i'tidâl*, I, 134.
 120 — İbn Hibban, *Kitâbu'l-mecruhîn*, II, 312; *Mevdûât*, I, 107.
 121 — Zuhurf (43), a. 3.
 122 — İrakî, *el-Firâku'l-mufterika*, s. 79.
 123 — Aynı eser, s. 80.
 124 — Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal*, I, 79-80.
 125 — Aynı eser, I, 27.
 126 — İbn Cevzî, *Mevdûât*, I, 131; Ali el-Karî, *el-Kubrâ*, s. 478; İbn Kayyım, *el-Menâr*, s. 119; *Tenzihu's-şeria*, I, 149; *Mizânu'l-i'tidâl*, IV, 21.
 127 — *Mevdûât*, I, 131, *Tenzihu's-şeria*, I, 149; *Kitâbu'l-mecruhîn*, II, 103; *Mizânu'l-i'tidâl*, I, 575; *el-Leâli'l-masnûa*, I, 38.

Hadisi uyduran Ebu Mutî' el-Hakem b. Abdullah'tır. Mürcie mezhebine mensubtur ve yalancı bir kimsedir. Aynı zamanda Mürcie fırkasının reislerindendir. 199/814'de vefat etmiştir.

- 128 — *Tenzihu's-şeria*, I, 150; *Mevdûât*, I, 134.
 129 — *el-Milel ve'n-nihal*, I, 125.
 130 — *Mevdûât*, I, 134.
 131 — *el-Milel ve'n-nihal*, I, 125.
 132 — *el-Leâli'l-masnûa*, I, 44; *Tenzihu's-şeria*, I, 153.
 133 — *Mevdûât*, I, 133; *el-Leâli'l-masnûa*, I, 40.
 134 — *Mevdûât*, II, 130; *el-Kubrâ* s. 478; Şevkânî, *Fevâidu'l-mecmûa*, s. 159; Suyutî, *Teakkubât*, s. 4 ve *el-Leâli'l-masnûa*, I, 36.
 135 — *Mevdûât*, I, 130; *Tenzihu's-şeria*, I, 150.
 136 — *Mevdûât*, I, 276; *el-Leâli'l-masnûa*, I, 262; *Tenzihu's-şeria*, I, 312; *Mizânu'l-i'tidâl*, I, 66. Farklı lafızlarla rivâyet edilmiştir.
 137 — *Kitâbu'l-mecruhîn*, II, 112; *el-Leâli'l-masnûa*, I, 41.
 138 — *Tenzihu's-şeria*, I, 312.

Bagdadi (*el-Fark beyne'l-firak*, s. 179) isimli eserinde mürcie hakkında muhalifleri tarafından uydurulan «Mürcie'ye yetmiş peygamberin diliyle lânet olsun. Mürci kimdir, ey Allahın Resulü?» diye soruldu. Bu yurduki «Onlar iman sözdür, diyenlerdir» hadisini delil olarak kullanmıştır.

- 139 — el-Menâr, s. 51; el-Kubrâ, s. 425. İbn Kayyim : «Çok mükâat vadeden hadislerle ilgili husus çok geniştir. Biz bu hadislerin ve benzerlerinin az bir kısmını zikrettik. Bu gibi mükâatlarla ilgili hadislerin hepsi Resulullah üzerine uydurulan yalandır. Zühte müntesip olup, hadiste cahil olan kimselerden ve fıkha müntesip olanlardan çoğu bu hadislerle ilgilennmişlerdir» der (aynı eser, s. 50).
- 140 — Ali el-Kari, el-Kubrâ, s. 425.
- 141 — Mizânu'l-i'tidâl, I, 451-52; Lisânu'l-mizân, II, 169-170; Esnâ'l-metâlib, s. 216. Hadisi rivâyet eden Habib b. Ebi Habib'tir. Yalancı ve kezzab olarak vasıflandırılmıştır.
- 142 — Elbâni, Silsiletu ehâdisu'd-daife, c. 1, cüz. 3, s. 33.
Halk arasında akik yüzük takmanın Peygamberin sünneti ve sevap olduğu şeklindeki anlayışın bu ve buna benzer rivâyetlerden kaynaklandığı kuvvetle muhtemeldir.
- 143 — el-Kubrâ, s. 263 ve es-Sugrâ, s. 87; Mekâsıdu'l-hasene, s. 263; Esnâ'l-metâlib, s. 131.
- 144 — Mevdûât, III, 59; el-Leâli'l-masnûâ, II, 273; Silsiletu ehâdis, c. 1, cüz. 3, s. 22.
- 145 — el-Marsû, s. 76.
- 146 — Tenzihu's-şeria, II, 116.
- 147 — el-Kubrâ, s. 371; Mekâsıdu'l-hasene, s. 446; Tahziru'l-müslimin, s. 84; el-Marsû, s. 96.
- 148 — Tahziru'l-müslimin, s. 69.
- 149 — el-Marsû, s. 97; Tahziru'l-müslimin, s. 84.
- 150 — el-Kubrâ, s. 232.
- 151 — el-Menâr, s. 113; el-Leâli'l-masnûâ, I, 227; Mavsîlî, el-Mugni ani'l-hıfz, s. 22-23, not. 3.
- 152 — Suyutî, Tedribu'r-râvi, s. 184; İbn Salah, Ulumu'l-hadis, s. 90-91; el-Leâli'l-masnûâ, I, 227.
- Kur'an'ın surelerinin faziletleri hakkındaki 114 hadisi Vahidî, Zemaşehri ve Beyzavi tefsirlerinde zikretmiştir. (Bkz. Esnâ'l-metâlib, s. 20).
- 153 — Meysere ayrıca Mirac hakkında yirmi yaprak kadar, Ali'nin fazileti ile ilgili yetmiş ve Kazvin şehrinin faziletine ait kırk kadar hadis uydurmuştur. (Bkz. İ. İsmail Hakkı, Siyer-i Celile-i Nebeviyye, s. 87).
- 154 — Mevdûât, I, 40-41; Laknavî, el-Asâru'l-merfua, s. 249; Kudsi, el-Kavlul-Bedî, S.K-Servili Ksm, nr. 52/3. cü risâle, vrk. 188b.
- 155 — Tenzihu's-şeria, I, 302.
- 156 — el-Leâli'l-masnû, I, 239.
- 157 — Aynı eser, I, 233. Hadisi uyduran İsmail ve Ahmet b. Harun Cafer'dir. (Bkz. Râvi için, Mizânu'l-itidâl, I, 162).
- 158 — el-Leâli'l-masnûâ, I, 234; Maksidi, Tezkiretu'l-mevdûât, s. 93.
- 159 — Ali Hindi, Tezkiretu'l-mevdûât, s. 80. Hadisi uyduran Muhammed b. Zekerıyya'dır.
- 160 — el-Leâli'l-masnûâ, I, 235-36.
- 161 — Aynı eser, I, 236.
- 162 — Ali Hindi, Tezkiretu'l-mevdûât, s. 79. İsnadtaki ravilerden biri meşhur Mukâtil b. Süleyman'dır.

Halk arasında abdesten sonra «Ayetu'l-Kursi»nin okunması yaygındır. Adetin, bu rivâyetten kaynaklanmış olması kuvvetle muhtemeldir.

- 163 — Ali Hindi, Tezkiretu'l-mevdûât, s. 36; es-Sugra, s. 147; el-Marsû, s. 78.
Halk arasında dinle ilgili mesele dışında mescitte dünya kelâmı konuşmak günahtır şeklindeki düşüncenin kaynağı bu olabilir.
- 164 — Tenzihu's-şeria, II, 88. Hadisi Ahmed b. Abdullah el-Cüveybâri uydurmuştur.
- 165 — el-Kubrâ, s. 271; el-Marsû, s. 60.
- 166 — Irakî, el-Firaku'l-mufterika, s. 74.
- 167 — Bkz. Cihan, Sadık, Uydurma Hadislerin Doğuşu ve Siyasi-Sosyo Politik Olanlarının Olaylarla İlgisi, 1977 (Doçentlik tezi basılmamış), s. 74-76.
- 168 — Mevdûât, II, 116.
- 169 — Tenzihu's-şeria, II, 84; Esnâ'l-metâlib, s. 217. Burada «...on defa istiğfar ederse...» tarzında rivâyet edilmiştir.
Bu hadisin bir zındık tarafından uydurulduğunu «Bin siddîk, bin âbid ve zâhid» ifadesinden anlamak mümkündür. Çünkü âbid ve zahid kimseler uydurdukları hadislerde genellikle «şu kadar sevap kazanırdı, şu kadar günahı affolunurdu» ifadelerini daha çok kullanmışlardır. Nitekim Kavukcu (el-Marsû, s. 85) bu hadisi Ahmed b. Abdullah el-Cüveybâri'nin uydurduğunu nakletmiştir.
- 170 — Mevdûât, II, 17. Bu hadisi de aynı şekilde el-Cüveybâri uydurmuştur.
- 171 — Esnâ'l-metâlib, s. 217. Hadisi uyduran Hüseyin b. İbrahim'dir. Yalancı ve deccâl olarak tavsif edilmiştir. Gündüz ve gece namazları hakkında hadisler uydurmuştur.
- 172 — Ali Hindi, Tezkiretu'l-mevdûât, s. 41-42; es-Sugrâ, s. 209.
- 173 — Tenzihu's-şeria, II, 122.
- 174 — el-Leâli'l-masnûa, II, 48; Tenzihu's-şeria, II, 84. Hadisi nakleden râvilerden biri el-Cüveybâri'dir.
- 175 — Esnâ'l-metâlib, s. 217.
İmam Gazali, haftanın günleri ile ilgili namazları İnyâu ulumi'd-din» isimli eserinde zikretmiştir. (Bkz. I, 536/549).
- 176 — Ali Hindi, Tezkiretu'l-mevdûât, s. 44.
- 177 — Mevdûât, II, 123-24; el-Menâr, s. 97.
- 178 — Esnâ'l-metâlib, s. 216; el-Menâr, s. 96.
- 179 — Tezkiretu'l-mevdûât, s. 43-44.
- 180 — el-Menâr, s. 99; el-marsû, s. 84.
- 181 — el-el-Leâli'l-masnûa, II, 59.
- 182 — Mevdûât, II, 129; el, Menâr s. 99; Tenzihu's-şeria, II, 93.
- 183 — Makdîsi, Tezkiretu'l-mevdûât, s. 90; el-Marsû, s. 82; Esnâ'l-metâlib, s. 216.
Hadisi Habib b. Ebi Habi buydurmuştur.
- 184 — Tenzihu's-şeria, II, 165.
- 185 — Aynı eser, II, 95.
- 186 — Aynı eser, II, 165.
- 187 — Ali Hindi, Tezkiretu'l-mevdûât, s. 49.
- 188 — el-Marsû, s. 81. Bir lafızda da altmış sene tabiri geçmektedir.
- 189 — Aynı eser, s. 82.
- 190 — Firuzâbâdi, Risâle fi'l-hadisi'l-mevdû, vrk. 3/a; el-Menâr, s. 95, es-Sugrâ, s. 208.
- 191 — Sarıkcıoğlu, Ekrem, Dinler Tarihi, s. 30.
- 192 — el-Mugni anî'l-hifz, s. 40.

- 193 — Tezkiretu'l-mevdüât, s. 148; Mekâsıdu'l-hasene, s. 141. Sehavi: «Bazı hafızların bu hadisleri zındıkların uydurduğunu söylediğini işittim» der.
- 194 — Risâle fi'l-hadisi'l-mevdüâ, vrk. 3/b. Müellif hadisleri zındıkların uydurduğunu ve uydurdıklarını muhaddislerin kitaplarına soktuklarını, ifade eder.
- 195 — Esnâ'l-metâlib, s. 83; el-Menâr, s. 51; Tahziru'l-müslimin, s. 57.
- 196 — Aclunî, Keşfu'l-hafâ, II, 115.
- 197 — Ali Hindi, Tezkiretu'l-mevdüât, s. 148; Mekâsıdu'l-hasene, s. 141. Sehavi, yukarıdaki hadisi nakletmiş olmakla beraber, başka rivayette şöyle ifade edilmiştir: «...zira o Allaha ilk iman eden ağaçtır».
- 198 — Mevdüât, II, 295; Tezkiretu'l-mevdüât, s. 147; el-Menâr, s. 51-52.
- 199 — Mekâsıdu'l-hasene, s. 303; Tezkiretu'l-mevdüât, s. 147.
- 200 — el-Marsû, s. 54. Kavukcu, hadisin Mısır zındıklarının uydurduğuna benzer, demiştir. el-Menâr, s. 55. İbn Kayyim «ekmek» yerine «buğday» lafızıyla rivâyet etmiştir.
- 201 — Mevdüât, II, 294.
- 202 — Ali Hindi, Tezkiretu'l-mevdüât, s. 147 vd.
- 203 — Aynı eser, s. 148.
- 204 — Mekâsıdu'l-hasene, s. 346. Halk arasında câridir. El-Kubrâ, s. 294; Esnâ'l-metâlib, s. 182.
- 205 — Tezkiretu'l-mevdüât, s. 149. Hz. Peygamberin yemesi dışında, karpuzla ilgili hiçbir şey sahih değildir. el-Menâr, s. 130; el-Leâli'l-masnûa, II, 210.
- 206 — Tenzihu's-şeria, II, 235; el-Leâli'l-masnûa, II, 210.
- 207 — Mevduat, II, 287; el-Marsû, s. 38; el-Menâr, s. 55; Esnâ'l-metâlib, s. 114; el-Leâli'l-masnûa, II, 210.
- 208 — Mevdüât, II, 296; el-Menâr, s. 54.
- 209 — Aynı eser, II, 305; el-Leâli'l-masnûa, II, 226.
- 210 — Ali Hindi, Tezkiretu'l-mevdüât, s. 146; Esnâ'l-metâlib, s. 142. Burada farklı şekilde nakledilmiştir. Mevdüât, II, 305; Mekâsıdu'l-hasene, s. 331. Burada «İneklerin etleri hastalıktır, yağı ve sütü şifadır» şeklinde nakledilmiştir.
- 211 — Tezkiretu'l-mevdüât, s. 146; Esnâ'l-metâlib, s. 142; Mevdüât, II, 305.
- 212 — Mevdüât, II, 303. Râvi Yahya b. Haşim ümmetin deccalı olarak vasıflandırılmıştır. el-Marsû, s. 97. (Ravi için bkz. Mizânu'l-i'tidâl, IV, 412).
- 213 — Mevdüât, II, 302; Tenzihu's-şeria, II, 248; el-Menâr, s. 128; el-Leâli'l-masnûa, II, 225; el-Kubrâ, s. 219; Mekâsıdu'l-hasene, s. 69; Firuzâbâdi, Risâle fi'l-hadisi'l-mevdü', vrk. 3/b.
- 214 — Esnâ'l-metâlib, s. 51.
- 215 — el-Leâli'l-masnûa, II, 226; Makdisi, Tezkiretu'l-mevdüât, s. 31.
- 216 — Tenzihu's-şeria, II, 263.
- 217 — Sarıkçoğlu, Dinler Tarihi, s. 141.
- 218 — en-Nahl (16), a. 66.
- 219 — el-Hac (22), a. 28.
- 220 — Ali Hindi, Tezkiretu'l-mevdüât, s. 153.
- 221 — Mevdüât, III, 3. Abdullah b. Vehab hadisi uydurmakla itham edilmiştir. el-Leâli'l-masnûa, II, 227. Burada «...gözlerini semaya kaldırdı» şeklinde nakledilmiştir.

Ravi için bkz. Mizânu'l-i'tidâl, II, 523-24.

- 222 — el-Leâli'l-masnûa, II, 228; mevdûât, III, 4; el-Menâr, s. 55. Müellif horozla ilgili hadislerin hepsinin yalan olduğunu söylemiştir: «Horozun ötüşünü işittiğiniz zaman Allahın fazlından isteyiniz, zira horoz meleği görür» (Aynı eser, s. 56).
- 223 — el-leâli'l-masnûâ, II, 229.
- 224 — Tezkiretu'l-mevdûât, s. 153; el-Leâli'l-masnûa, II, 228; Mekâsıdu'l-hasene, s. 218.
- 225 — Mevdûât, III, 5.
- 226 — Makdisi, Tezkiretu'l-mevdûât, s. 68.
- 227 — el-Leali'l-masnûa, I, 61.
- 228 — Aynı eser, II, 227-28; Esnâ'l-metâlib, s. 253. Burada «Horozla sövmeyiniz, zira o benim dostumdur. Eğer onun tüyünü ve etini altınla satın alırdı» şeklinde nakledilmiştir.
- 229 — Musevilerde de güle kudsiyet atfedildiği görülür. Gül bayramı diye bir bayramları vardır. Bu, musevilerce Musa'nın Tur'da Allahın kitabına mazhar olarak Elvah-i Kanuniyye'yi hamilen dönüş hatırası olmak üzere yapılan bayram hakkında kullanılan bir tabirdir. Mayısın 6. ve 7.ci günlerine tesadüf eder. Museviler bu iki günde evin içini çiçeklerle süslerler, sinegoklardaki Tevratların bulunduğu muhafazalarla dolaplara ve mabedin münasip yerlerine gül koyarlardı. (Bkz. Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimler ve Terimler Sözlüğü, I, 685).
- Gül, Türk-İslâm dini edebiyatında ve tasavvufta da bir sembol olarak kullanılmıştır. Hz. Peygamber gülün kendisi, tomurcuqları da Hasan ve Hüseyin olarak tasvir edilmiştir. Gül Kadiri ve Rufâi tarikatlarının da tabirlerindedir. (Aynı eser, I, 683).
- 230 — Tenzihu's-şeria, II, 279.
- 231 — Semanûdi, Gammaz ala'l-lummaz, vrk. 5/b.
- 232 — Esnâ'l-metâlib, s. 66; el, Kubra, s. 134.
- 233 — Mevdûât, III, 62.
- 234 — el-Kubrâ, s. 377 ve es-Sugrâ, s. 166; el-Leâli'l-masnûa, II, 276; el-Marsû, s. 98; Tenzihu's-şeria, II, 270.
- 235 — Ali Hindi, Tezkiretu'l-mevdûât, s. 107; Aclunî, Keşfu'l-hafâ, II, 225.
- 236 — el-Marsû, s. 31.
- 237 — Aynı eser, s. 43.
- 238 — Fevâidu'l-mecmûa, s. 147; el-Kubrâ, s. 62; el-Esrârü'l-merfûa s. 246; el-Leâli'l-masnûa, II, 468; Kudsi, el-Kavlu'l-bedî, vrk. 188; Tenzihu's-şeria, I, 11; Tahziru'l-İkâz, vrk. 62/b.
- 239 — el-Kubrâ, s. 63.
- 240 — Siddiki, Hadis Edebiyatı Tarihi, s. 64.
- 241 — Naim, Ahmed, Sahih-i Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi, I, 289.
- 242 — Mevdûât, I, 9; Tahziru'l-İkâz, vrk. 62/b.
- 243 — el-Esrârü'l-merfûa, s. 246; el-Leâli'l-masnûa, II, 468; el-kavlu'l-bedî, vrk. 188/b; Tenzihu's-şeria, I, 11.
- 244 — el-Kubrâ, s. 61; Tahziru'l-havâs, vrk. 519/ab ve Tahziru'l-İkâz, vrk. 62/b.
- 245 — Mizânu'l-i'tidâl, II, 644; Bedevi, el-İlhâd fi'l-İslâm, s. 36; Lisânu'l-mizân, IV, 51.
- 246 — Mizânu'l-i'tidâl, I, 106-108; Lisânu'l-mizân, I, 193-94; İ. İsmail Hakkı, Siyer-i Celile-i Nebevi, s. 86.

- 247 — Mizânu'l-i'tidâl, IV, 160-62; Lisânu'l-mizân, IV, 75, 78; Siyer-i Celile-i Nebevi, s. 87.
- 248 — Mizânu'l-i'tidâl, I, 357; Siyer-i Celile-i Nebevi, s. 86.
- 249 — Aynı eser, IV, 56163; Siyer-i Celile-i Nebevi.
- 250 — Lisânu'l-mizân, V, 7; Mizânu'l-i'tidâl, III, 429-30
- 251 — Aynı eser, V, 8.
- 252 — Lisânu'l-mizân, III, 172-73; Mizânu'l-i'tidâl, II, 297; Bedevi, el-İlhâd fi'l-İslâm, s. 35.
- 253 — Mizânu'l-i'tidâl, I, 71, 72; Lisânu'l-mizân, I, 120.
- 254 — Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 282.
- 255 — Hasan İbrahim Hasan, İslâm Tarihi, II, 419; Koçyiğit, Hadis Tarihi, s. 119; Bedevi, el-İlhâd fi'l-İslâm, s. 28, 29, 31.
- 256 — H. İbrahim Hasan, İslâm Tarihi, II, 419; Koçyiğit, Hadis Tarihi, s. 120.
- 257 — Philip K. Hitti, Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi, II, 551.
- 258 — H. İbrahim Hasan, İslâm Tarihi, II, 421.
- 259 — Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi, II, 551.
- 260 — H. İbrahim Hasan, İslâm Tarihi, II, 423-24.
- 261 — Aynı eser, II, 424.

B İ B L İ Y O G R A F Y A

- Aclunî, İsmail b. Muhammed, **Keşfu'l-Hafâ ve Muzilu'l-İlbas**, Beyrut, 1351.
- Adevî, Abdullah b. Huseyn Hâtır, **Laktu'd-Durer Bi Şerhi Metni Nuhbeti'l-Fiker**, Mısır, 1322.
- Ahmed b. Hanbel, Müsned, Mektebetu'l-İslâmiyye ve Dâru Sâdır, Beyrut (tarihsiz)
- Ahmed Emin, **Fecru'l-İslâm** (Çvr. Ahmed Serdaroğlu), Birinci Baskı, Ank., 1976.
- Ahmed Emin, **Duhâ'l-İslâm**, Kahire, 1964.
- Ali Hindi, **Tezkiretu'l-Mevdûât**, Beyrut (tarihsiz).
- Ali el-Karî, Nureddin Ali b. Muhammed, **el-Esrâru'l-Merfûa Fi'l-Ahbâr'l-Mevdûa (Mevdûâtu's-Sugrâ)** (Tahkık: Abdulfettah Ebu Gudde), Halep, 1389/1969.
- Bağdadi, Abdulkadir b. Tahir b. Muhammed, **el-Fark Beyne'l-Firak** (Mezhepler Arasında Farklar, Çvr. Ethem Ruhi Fırlalı). Kalem Yayınları, İst., 1973.
- Bedevi, Abdurrahman, **Min Tarihi'l-İlhâd Fi'l-İslâm**, Mektebi'l-Nuhse, Kahire, 1945.
- Beşir Zâfir el-Ezheri, Muhammed, **Tahziru'l-Müslimin Mine'l-Ehâdisi'l-Mevdûa**, Mısır, 1321/1903.
- Çağatay, Neşet ve Çubukçu İbrahim, **İslâm Mezhepleri Tarihi**, (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fak. Yayınları) Ankara, 1965.
- Dayba, Abdurrahman b. Ali, **Temyizu't-Tayyib Mine'l-Hadis Fima Yedûru Alâ'l-Elisineti'n-Nâs Min Hadis**, 1324.
- Ebu Şehbe, Muhammed b. Muhammed, **Fi Usuli'l-Hadis**, Mısır, 1962.
- Ebu Zehv, Muhammed, **el-Hadis Ve'l-Muhaddisun**, Mısır, 1378/1958.
- Ekrem Ziya el-Amrî, **Buhûs Fi Tarihi's-Sünneti'l-Muşarrafte**, 3. Baskı, 1393/1975.
- Elbânî, Muhammed Nasruddin, **Silsiletu'l-Ehâdisi'd-Daifeti'l-Mevdûa**, 1384.
- Encyclopédie de l'İslâm, Leyde, E.O. Brill.
- Fancesco Gabrieli, **La «Zandaka» Au I er Siècle Abbaside**, (L'Elaboration de l'İslâm, II. Makâle), 1961.
- Firuzâbâdi, Mecduddin Muhammed b. Yakub, **Risâle Fi'l-Hadisi'l-Mevdûa**, S.K-Şehit Ali Paşa Ksm., Nr. 348/1. Risâle (Yazma).
- Gazalî, Ahmed b. Muhammed, **Faysalu't-Tefrika Beyne'l-İslâm Ve'z-Zandaka**, Birinci Baskı, Mısır, 1325/1907.
- Hasan İbrahim Hasan, **İslâm Tarihi**, (Çvr. İsmail Yiğit-Sadrettin Gümüş), Kayıhan Yayınevi, İstanbul, 1985.
- İbn Arrak, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, **Tenzîhu' Şeriatil-Merfûa Ani'l-Mevdûa**, Mısır, 1375.
- İbn Cevzi, Ebu'l-Ferec Abdurrahman, **Kitâbu'l-Mevdûât**, Medine, 1386/1968.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalanî, **Lisanu'l-Mizân**, İkinci Baskı, Lübnan, 1390/1971.
- İbn Hibban, Muhammed b. Hibban el-Bustî, **Kitabu'l-Mecruhîn Mine'l-Muhaddisîn Ve'd-Duafâ Ve'l-Metrukîn** (Tahkık: Mahmud İbrahim Zayid) Halep, 1395/1975.

- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebu Abdullah Muhammed, **el-Menaru'l-Munif Fi's-Sahih Ve'd-Daif**, 1390/1970.
- İbn Kemal, Kemal Paşa Zâde, **Risâle Fima Yata'allak Bi'l-Lafz'l-Zındık**, İkdâm Matbaası, İstanbul, 1316 H.
- İbn Kuteybe, **Te'vilu Muhteleff'l-Hadis**, 1386/1966.
- İbn Nedim, **Kitabul-Fihrist**, (Tahkik: Rıza Tacaddud), Tahran, 1971.
- İbn Salah, Ebu Amr Osman, **Ulumu'l-Hadis**, Halep, 1386/1966.
- İbn Teymiyye, **Risâle Fi Ehâdisi'l-Mevdüa**, S.K-Fatih Ksm. nr. 2266/6. Risâle (Yazma).
- İraki, Ebu Muhammed Osman b.Abdullah el-Hanefi, **el-Firaku'l-Mufferika Beyne Ehli'z-Zeyg Ve'z-Zendaka** (Sapıklarıla Dinsizlerin Çeşitli Mezhepleri. Çvr. Yaşar Kutluay), Ankara Üniv. İlahiyat Fakültesi Yayınları XXXV, Ankara, 1962.
- İslâm Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1986, XIII. cilt.
- İzmirli İsmail Hakkı, **Siyeri-i Celile-i Nebeviyye**, 1962.
- Kavukcı, Ebu'l-Mehâsin Muhammed, **el-Lu'luu'l-Marsû Fimâ Kile La Asle Lehu Ev Bi Ashih Mevdû**, Mısır (tarihsiz).
- Koçyiğit, Talat, **Hadis Tarihi** (Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Yay.) Ankara, 1977.
- Kudsi, el-Huseyni es-Sadâni, **el-Kavlu'l-Bedi Fi Usuli Ehâdisi'n-Nebi**, S.K. Servili Ksm. Nr. 52/3.cü Risâle (Yazma).
- Laknavi, Ebu'l-Hasenât Muhammed, **el-Asâru'l-Merfüa Fi'l-Ahbari'l-Mevdüa**, Loknav, 1304.
- Makdisi, Ebul'-Fadl Muhammed Tahir b.Ahmed, **Tezkiretu'l-Mevdüat**, 1325.
- Malatî, Muhammed b.Ahmed, **Kitabu't-Tenbih Ve'r-Red Alâ'l-Ehli'l-Heva Ve Bid'a**, Matbaatı'd-Devlet, İstanbul, 1936.
- Mavsılı, Ebu Hafs Omar b.Bedr, **el-Mugni An'l-Hifz Ve'l-Kitâb**, Matbaatı Selefiyye, 1342.
- Muhammed Şakir Ahmed, **el-Bâisu'l-Hasis Şerhu İhtisârı Ulûmü'l-Hadis**, Üçüncü Baskı, Mısır (tarihsiz).
- Naim, Ahmet, **Sahih-i Muhtasari Tecrid-i Sarih Tercemesi**, (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları), Ankara, 1957-73.
- Okiç, M. Tayyib, **Hadis Ders Notları**, (Ankara Üniv. İlahiyat Fakültesi), 1965.
- Ömer Şeybanî, Abdurrahman b.Ali, **Temyizu't-Tayyib Mine'l-Habis**, Dâru'l-Kutubi'l-Arabiyye, Beyrut (Tarihsiz).
- Pakalın, Mehmet Zeki **Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimler Sözlüğü**, Milli Eğitim Basımevi, İkinci Baskı, İstanbul, 1971. Philip K.hitti, **Siyasi Ve Kültürel İslâm Tarihi** (Çvr. Salih Tuğ), Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1980.
- Sarıkcıoğlu, Ekrem, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, Otağ Yayınları, İstanbul, 1983.
- Sefai, Ebu'l-Fedâil Hasan b.Muhammed, **Mevdüâtü's-Sefâi Fi'l-Hadis**, S.K. Carullah Ksm., Nr. 284/4.cü Risâle (Yazma).
- Sehavî, Şemsuddin Muhammed b.Abdurrahman, **el-Mekâsıdu'l-Hasene**, Bağdat, 1385/1956.
- Semannüdi, Celâluddin, **el-Gammâz Alâ'l-Lammaz**, S.K-Lâla İsmail Paşa Ksm., Nr. 60 (Yazma).
- Seyyid Derviş, Muhammed, **Esnâ'l-Metâlib Fi Ehâdisi Muhtelefeti'l-Merâtib**, Mısır, 1355.
- Siddiki, Muhammed b.Zübeyr, **Hadis Edebiyatı Tarihi** (Çvr. Y. Ziya Kavakcı), İstanbul, 1966.

Suyuti, Celâlüddin, Tahzîru'l-Ikaz Min Ekâzibi'l-Vu'âz, S.K. Fatih Ksm., Nr. 5398
(Yazma).

————, Tahzîru'l-Havâs Min Ekâzibi'l-Kussâs, S.K-Reşid Efendi Ksm, Nr.
988 (Yazma).

————, el-Leâli'l-Masnûa Fi'l-Ehadisi'l-Mevdûa, Mısır.

————, Tedribu'r-Ravî Fi Şerhı Takribi'n-Nevevi, Mısır, 1392/1972.

————, Taakkubâtu's-Suyuti Alâ Mevdûâtu İbn Cevzi, 1303/1882.

Şehristani, el-Milel Vc'n-Nihal, Kahire (Tarihsiz).

Şevkani, Muhammed b.Ali b.Muhammed, Fevâidu'l-Mecmûa Ehâdisu'l-Mevdûa,
1303.

Zehebi, Şemsüddin Ebu Abdullah, Mizânu'l-I'tidâl Fi Nakdi'r-Ricâl, 1382/1963.